

■ Média-önszabályozási útmutató

Kérdések és válaszok

EBESZ – Európai Biztonsági
és Együttműködési Szervezet

Az EBESZ
sajtószabadság-biztosa

■ Média- önszabályozási útmutató

Kérdések és válaszok

Haraszi Miklós, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) sajtószabadság-biztosa

Bécs, 2008

Az EBESZ sajtószabadság-biztosa köszönetet mond a francia, a német és az ír kormányoknak a kiadvány megjelenéséhez nyújtott nagylelkű támogatásáért.

Köszönet illeti továbbá Robert Pinkert, Peter Stubert, valamint a Független Európai Sajtótanácsok tagjait a projekt megvalósításához nyújtott értékes segítségükért.

A kiadványban megjelent gondolatok a szerzők álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül azonosak az EBESZ sajtószabadság-biztosának véleményével.

**Felelős kiadó: Haraszi Miklós, az EBESZ sajtószabadság-biztosa
Szerkesztők: Adeline Hulin és Jon Smith**

© 2008 Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)
sajtószabadság-biztosának hivatala
Wallnerstrasse 6
A-1010 Vienna, Austria
Telefon: (+43-1) 514 36 68 00
Telefax: (+43-1) 514 36 68 02
E-mail: pm-fom@osce.org
Web: <http://www.osce.org/fom>

Magyar fordítás: Bajomi-Lázár Péter (II-VII. fejezet)

A magyar nyelvű kötet megjelenését az Nyílt Társadalom Intézete (Open Society Institute) támogatta.

Kiadja a Független Média Központ/Független Újságírók Alapítványa
1088 Budapest, Vas u. 6. • www.cij.hu

Design: Phoenix Design Art, Dánia
Layout: Galicz Krisztián – Magellán PR
Produkció: PrintXBudavár Zrt.

ISBN 978-963-06-5812-6

Tartalom

7 Előszó

9 I. Mire jó a média-ön szabályozás?

A jogok és a felelősség harmonizálása

Haraszti Miklós

- 10 1. Az önszabályozás természete
- 13 2. Önszabályozás és szabályozás
- 13 3. A kölcsönös tisztelet és a kulturális megértés érdekében

21 II. Újságírói etikai kódex készítése

Az önszabályozás alapja

Yavuz Baydar

- 22 1. Etikai kódexek nélkül nincs felelős újságírás
- 24 2. Az etikai kódexek sokszínűek
- 25 3. Valamennyi etikai kódex tartalma egyedülálló
- 28 4. Újságírói etikai kódex készítése: a médiszakemberek szerepe
- 31 5. Újságírói etikai kódex készítése: a kormány és a társadalom szerepe
- 32 6. Az újságírói etikai kódexek rendszeres felülvizsgálata és népszerűsítése

35 III. Önszabályozó testületek

Hogyan biztosíthatjuk az etikai kódexek tiszteletben tartását?

William Gore

- 36 1. A bírósági eljárások hiteles alternatívája
- 38 2. Az erkölcsi kárpótlás ereje

- 42 3. Miért kell a panaszok benyújtására időhatárt szabni?
- 43 4. Az önszabályozó testületek valamennyi médium szabályozására alkalmasak
- 45 5. A legnehezebb feladat: hogyan értesüljön a közönség a panasztevés lehetőségéről?

47 IV. Sajtótanács

Az önszabályozó testületek archetípusa

Ognian Zlatev

- 48 1. A sajtótanács működésének alapjai
- 50 2. Sajtótanácsok az EBESZ országaiban
- 53 3. Kérdések a sajtótanács felállítása előtt
- 55 4. A sajtótanácsok struktúrája és szabályai
- 58 5. A sajtótanács tagjai és elnöksége
- 62 6. A panaszok kezeléséért felelős tagok
- 63 7. A sajtótanács finanszírozása
- 66 8. Sajtótanácsok létrehozása fiatal demokráciákban

69 V. Az ombudsman

Önszabályozás a hírmédiumon belül

Véronique Maurus

- 70 1. Az ombudsmani intézmény fejlődése
- 73 2. Az ombudsman munkája
- 76 3. Az ombudsman által alkalmazható szankciók
- 78 4. Az ombudsmani pozíció létrehozása
- 80 5. Az ombudsman kiválasztása
- 82 6. Az ombudsmani feladatkör nehézségei

87 VI. Függelék*Példák önszabályozó testületek által kezelt panaszokra*

- 88 Első eset: A magánszféra megsértése
- 89 Második eset: A magánszféra megsértése
- 90 Harmadik eset: Pontatlanság
- 92 Negyedik eset: Honlap pontatlansága
- 93 Ötödik eset: Kiszolgáltatott személyek sérelme
- 94 Hatodik eset: Kiszolgáltatott személyek sérelme
- 96 Hetedik eset: Diszkrimináció

97 VII. Életrajzok

Előszó

Haraszi Miklós

Hivatalom küldetése az, hogy védje és támogassa a sajtó szabadságát az EBESZ országaiban. E küldetés diktálta azt is, hogy kezdeményezzük a *Média-önszabályozási útmutató* összeállítását.

Azoknak az újságíróknak kívánunk támogatást nyújtani, akik készek egyesíteni erőiket, hogy javíthassanak a szakma teljesítményén és ezzel az újságírás társadalmi státusán is. Amikor együttműködnek a szakmai etika terén, egyúttal abban is gyakorlatot szerezhetnek, hogyan lépjenek fel közösen, ha a kormányzatoktól kell megvédeniük legitim jogaikat.

A sajtószabadság ugyanakkor sosem függhet a szakmai minőségtől. Csak a teljesen szabad sajtó végezheti munkáját teljes felelősséggel.

Legyen tehát világos, hogy az önszabályozás és a minőségi újságírás a média szabadságát – mi több, a média hatalmát – biztosító eszközök egyike. A kézikönyv e megfontolás szellemében igyekszik információkat nyújtani az újságíróknak, a szerkesztőknek, a kiadóknak, az újságíró-hallgatóknak és a kormányhivatalnokoknak.

Kérdésekből és válaszokból áll a kötet, ami praktikussá és könnyen használhatóvá teszi. Mivel nincs egyetlen, minden helyzetre könnyen alkalmazható önszabályozási modell, kiadványunk sem bizonyos országok megoldásaira fókuszál, hanem mindenütt felmerülő gyakorlati kérdéseket vizsgál. Hogyan működnek az önszabályozási mechanizmusok? Milyen feladatokat kell megoldaniuk? Hogyan lehet létrehozni és fenntartani őket?

Az egyes fejezetek az önszabályozás egy-egy aspektusát, így az etikai kódexek és a különböző számonkérési mechanizmusok – például az ombudsmanok és a sajtótanácsok – szerepét vizsgálják. Bízom abban, hogy kiadványunkban az olvasók megtalálják azokat a megoldásokat, amelyeket majd országuk sajátosságaihoz igazíthatnak.

Remélem, hogy e kézikönyvvel sikerül előmozdítanunk a média önszabályozását, a minőségi újságírás térhódítását, ezzel pedig a sajtószabadság erősödését az EBESZ országaiban.

Köszönetet mondok a francia, a német és az ír kormánynak e különleges kiadvány megjelenéséhez nyújtott nagylelkű támogatásáért.

A Helsinkii Egyezmény aláírása óta eltelt 30 évben az EBESZ államai számos, a média szabadságára vonatkozó, kötelező érvényű vállalást fogadtak el. Ezek itt olvashatók: http://www.osce.org/publications/rfm/2003/10/12253_108_en.pdf (angolul) és http://www.osce.org/publications/rfm/2003/10/12253_108_ru.pdf (oroszul).

1. fejezet

Mire jó a média-önszabályozás?

A jogok és a felelősség harmonizálása

Haraszti Miklós

Az önszabályozás médiaszakemberek közös elhatározása, hogy önként vállalt szerkesztői irányelveket dolgoznak ki, s azokat nyilvános tanulási folyamatban be is tartják. Ezzel a független média vállalja a felelősség rá eső részét az országban folyó közbeszéd minőségéért, miközben teljes mértékben megőrzi autonómiáját a közbeszéd alakításában.

1. Az önszabályozás természete

Az önszabályozás a politikai tartalomra vonatkozik?

Nem. Az önszabályozás nem cenzúra, és nem is öncenzúra. Célja az etikára, a pontosságra, a személyiségi jogokra és más minőségkérdésekre vonatkozó alapelvek meghatározása. Ugyanakkor teljes mértékben tiszteletben tartja a szerkesztők jogát, hogy eldöntsék, miről tudósítanak, és milyen véleményeknek adnak hangot.

Az önszabályozás célja a hibátlanul működő sajtó megteremtése?

Senki sem tökéletes. Ráadásul a nyilvánosság előtt elhangzó kritikát mindig inkorrektnek érzik azok, akiket ér. Az önszabályozás abban nyújt segítséget a médiának, hogy megválaszolja a legitim panaszokat, és – a „csak az nem hibázik, aki nem is próbálkozik” elv alapján – korigálja tévedéseit.

Kik az önszabályozás szereplői?

Az önszabályozással a minőségtudatos médiaszakemberek kötelezik el magukat a közönséggel folytatandó párbeszéd mellett. Olyan panaszmechanizmusokat állítanak fel, amelyekkel racionális és autonóm módon kezelhetik a jogos észrevételeket.

Természetesen csak azok az orgánumok fognak párbeszédet folytatni közönségükkel, amelyek újságírói, szerkesztői és tulajdonosai a felelős sajtó megteremtésére törekednek. Az önszabályozás éppúgy működhet az egész sajtót átfogó megegyezésként, mint az egyes médiumokon belül.

A párbeszéd másik oldalán a legtöbb panaszt általában a politikai intézmények és a közszereplők nyújtják be, hiszen a szerzőz újságírás egyik fontos feladata éppen az, hogy az ő tevékenységükről tudósítson és alkosson véleményt. De érdekelték az önszabályozásban a civil

társadalom képviselői is – például az üzleti, a munkavállalói, a vallási és a kisebbségi szervezetek, a hagyományos és az újonnan alakuló érdekvédelmi csoportok –, valamint a közönség egyszerű tagjai is.

Miért jó az önszabályozás a sajtónak?

Amikor az önszabályozás szakmai elvárásokat fogalmaz meg, segít a médiumoknak megőrizni közönségük bizalmát. Erre különösen nagy szükség van a fiatal demokráciákban, amelyek többségében a független sajtó is fiatal még. Az önszabályozás segít meggyőzni a közönséget, hogy a szabad média nem azonos a felelőtlen médiával.

Az önszabályozás ugyanakkor megvédi az újságírók jogát a függetlenséghez: ahhoz, hogy szakmai hibáikért ne a hatalom gyakorlóit, hanem saját kollégáikat ítéljék meg őket.

Közmegelegedésre korrigálván a ténybeli tévedéseket vagy a személyiségi jogok megsértését, az önszabályozó testületek működése csökkenti az igazságszolgáltatásra nehezedő társadalmi nyomást, hogy az büntesse az újságírókat.

Miért jó az önszabályozás a közönségnek?

Médiafogyasztóként a közönség biztosítékokra vágyik, hogy megbízható információkat közölnek vele. Az etikai kódexek a nyilvánosság elé terítik a szerkesztőség vállalt elveit, a panaszmechanizmusok pedig egyfajta „minőségbiztosítást” nyújtanak.

Az önszabályozó testületekhez költségmentesen lehet panaszt benyújtani, nem úgy, mint a bíróságokhoz – az átlagpolgárnak ez is komoly előnyt jelent. Hasznos az önszabályozó testülethez benyújtott panasz a politikusoknak is, például azért, mert gyorsan lezárja a vitás kérdéseket, és mert elégtételt jelent nekik az, ha a sajtó nyilvánosan és önként ismeri be, hogy hibát követett el.

Miért jó az önszabályozás a demokráciának?

A demokrácia nemcsak vitákat jelent; magában foglalja a racionális és méltányos vitatkozás közös kultúráját is. Mivel a kormányok – még ha szabadon választják is őket – részt vesznek a politikai hatalomért folytatott versengésben, nem lehetnek a racionalitás és a méltányosság bírái. Mellesleg a demokrácia ki is zárja a sajtó állami felügyeletét.

A média önszabályozása tehát a demokratikus politikai kultúra megteremtésének a politikai erőktől független eszköze. Emellett előremozdítja az átmenetet a kormányzat birtokolta, állam ellenőrizte sajtótól a civil társadalom által birtokolt és ellenőrzött sajtóhoz.

Öt ok arra, hogy a média önmagát szabályozza:

1. Az önszabályozás megőrzi a szerkesztők szabadságát.
2. Az önszabályozás a minimálisra csökkenti az állami beavatkozást.
3. Az önszabályozás javít a média munkájának színvonalán.
4. Az önszabályozás azt tanúsítja, hogy a média számon kérhető módon működik.
5. Az önszabályozás megkönnyíti a közönségnek, hogy kapcsolatot teremtsen a médiával.

2. Önszabályozás és szabályozás

Szükség van-e médiatörvényekre?

Igen, bizonyos mértékig. De a sajtó csak akkor töltheti be a kormányzat „örkutyájának” szerepét, ha az állam a lehető legkisebb mértékben ellenőrzi.

A demokrácia felé tartó országokban szükség van a sajtószabadságot védő alkotmányos és jogi garanciákra. Például:

- Az alkotmánynak tiltania kell a cenzúrát, és védenie kell a véleménynyilvánítás szabadságát.
- A törvényeknek szavatolniuk kell a kormányzati információkhoz való hozzáférést, és védeniük kell az újságírók azon jogát, hogy tényfeltáró riportjaik forrásait titokban tartsák.
- A jogszabályoknak garantálniuk kell a médiaipar méltányos és transzparens igazgatását, ahol az szükséges: a regisztráció, az engedélyezés, a tulajdonviszonyok nyilvánosságra hozása és az adózás területén.

Demokráciában csak törvény szabhatja meg a kifejezés szabadságának nélkülözhetetlen korlátait. De a közérdekű kérdések félelem nélküli megvitatása érdekében a szabad szólást csak nagyon ritka esetekben szabad büntetni. Ilyen lehet az, ha a közölt szavak vagy képek nyilvánvaló és azonnali veszélybe sodorják a jogállamiságot, a társadalom békéjét vagy az emberek biztonságát, mint például az erőszakra uszítás, a diszkriminációra való felhívás vagy a gyermekpornográfia esetében.

A másokat „csupán” megdöbentő, felkavaró vagy sértő közléssel a polgári jog keretében kell foglalkozni. Ez áll a magánszférát, a méltóságot vagy a jó hírnevet sértő beszédre is – még abban az esetben is, ha az újságíró szándékosan vagy súlyosan szegte meg a szakmai normákat.

Árthat-e a sajtószabadságnak a kormányzati szabályozás?

A szabadon választott kormányok által felállított jogi korlátok, ha indokolatlanok, éppúgy elnyomhatják a sajtót, mint a múlt diktatórikus rendszereinek önkénye. Különösen igaz ez akkor, amikor a jogi korlátokat azzal a nyilvánvaló szándékkal alkotják (vagy azért élnek velük vissza), hogy ellehetetlenítsék a független tudósítást és véleménynyilvánítást. Az efféle, rossz szándékú médiaszabályozás például

- hátrányos megkülönböztetésben részesíti a nem állami orgánumokat a még létező állami sajtótermékekkel szemben, például a regisztráció, az adózás, a nyomtatás, az előfizetés és a terjesztés területén;
- tisztességtelen módon befolyásolja a műsorsugárzási engedélyek kiadását;
- bünteti az ellenzéki véleményeket és a nem kívánt tényfeltáró riportokat;
- szelektíven alkalmazza a személyiségi jogokat védő büntető- és polgári jogi törvényeket.

Árthatnak-e a sajtószabadságnak – akár szándékolatlanul is – a más szabadságjogokat védő törvények?

Néha jó szándékkal van kiköveve a szükségtelen jogi beavatkozáshoz vezető út, és gyakran csupán a közönség színvonalas újságírás iránti valós igényére reagál. Számos indokolatlan korlátozást azért vezetnek be, hogy „elősegítsék” az etika és a minőség szempontjainak érvényesülését, vagy „összhangba hozzák” a sajtószabadságot más fontos értékekkel, például az állambiztonsággal, a köznyugalommal, a nemzeti büszkeséggel vagy a kisebbségi és személyiségi jogokkal. Abban a reményben, hogy így véget vethetnek a gyűlölettel fűtött nyilvános vitáknak, a kormányok gyakran átlépik a szólás büntethetőségének legitim határait, és különböző intoleráns, diszkriminatív szellemiségű vagy csupán másokat sértő beszédteremtéssel szemben is engedélyezik a büntetőeljárást. Az efféle szabályok rendszerint az éppen kormányzó parlamenti többség ízlésvilágát ütik törvényre.

Ráadásul a demokráciák néha lassan bontják le a szólás szabadságának más normákat alkalmazó, letűnt korokban emelt korlátait. Példa erre

- az emberek becsületét, jó hírnévhez fűződő jogát sértő vagy a rágalmazó közlés bűncselekménnyé nyilvánítása helyett, hogy az ilyen ügyeket polgári jogi útra terelnék;
- a titkos adatokat nyilvánosságra hozó civilek – köztük az újságírók – büntetése, ahelyett, hogy ezt a jogsértést csak azok körében büntetnék, akiknek a titkok őrzése a feladatuk;
- a magas tisztséget betöltők különleges védelme rágalmazás, sértegetés ellen.

Professzionálisabbá és etikusabbá tehetik-e a kormányzat által hozott törvények a sajtót?

Nem. Az igazi etikai szabályokat csak független médiaszakemberek állapíthatják meg, és csak önként lehet tiszteletben tartani őket. Akár jó szándékú a törvényhozó, akár nem, minden olyan kísérlet, hogy az etikus újságírást törvénnyel kényszerítsék ki, a legitim szabadságjogok és a szabad információáramlás önkényes csorbításával végződik.

Persze a közszolgálati műsorszolgáltatókat törvény kötelezi az objektív, méltányos és etikus tény- és véleményközlésre, hiszen az adófizetők tartják fenn őket. Ugyanakkor a közszolgálati követelményeket is független szakmai testületeknek kell megfogalmazniuk és érvényesíteniük, és azok csak akkor működhetnek jól, ha a politikusok nem avatkoznak a szerkesztők munkájába.

Mi a fontosabb: a szabadság vagy a minőség?

A kormányzatok nem kezelhetik a minőséget és az önszabályozást a sajtószabadság előfeltételeként; épp ellenkezőleg: etikus újságírás csak a biztos szabadság légkörében alakulhat ki. A kormányzati önkorlátozásnak meg kell előznie az újságírói önkorlátozást.

Szerepelhet-e önszabályozás törvényben?

Ez csupán abban az esetben jelentene segítséget, ha a törvény azt mondaná ki, hogy az önszabályozó testület által hozott döntést az érintett médiaszakember, az állam vagy a sértett bírósági tárgyaláson nem használhatja fel.

Elősegítheti-e az önszabályozás a jobb törvényalkotást?

Igen, de nem azzal, ha öncenzúrára ösztönöz. Az önmagát szabályozó média hatékonyabban léphet fel a szükségtelen jogszabályok visszavonásáért azzal, hogy

- meggyőzi a közönséget: a média tudatában van a szakmai normák szükségességének;
- nevesíti és elítéli a médiában előforduló korrupciós ügyeket;
- megoldást kínál a jogos panaszokra.

Mit tehet a kormányzat a szakmai önszabályozásért?

A kormányzat azzal járulhat hozzá az önszabályozáshoz, hogy

- nemet mond az állami médiatulajdonlásra;
- biztosítja a sajtó kormányzati beavatkozástól mentes szabadságát;
- monopóliumellenes intézkedésekkel gondoskodik a média sokszínűségéről.

A médiaszabályozás nemzetközi jogi normái

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata és az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Európai Egyezmény minden embernek biztosítja a kifejezés szabadságát.

Azok az állampolgárok, akik úgy vélik, korlátozták őket a szabad szólás jogának gyakorlásában, és saját országukban nem nyernek jogorvoslatot, a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bírósághoz (EEJB) fordulhatnak.

Az EEJB esetjogi „hármastesztet” dolgozott ki a médiaszabályozás helyességének értékelésére. A szabályozás akkor kompatibilis az emberi jogokkal, ha

- törvénybe foglalják;
- legitim célt fogalmaz meg;
- szükség van rá a demokratikus társadalomban.

Ha tehát a legitim jogalkotási célok megvalósításának van kevésbé korlátozó módja is, a szigorúbb megoldás nem állja ki a sokszínűség és a szabad szólás védelmének próbáját.

Azok az állampolgárok, akik úgy vélik, korlátozták őket a szabad szólás jogában, az Egyesült Nemzetek Szervezetének Emberi Jogi Bizottságához is fordulhatnak az alábbi címen:
<http://www.ohchr.org/english/bodies/hrc>.

A panaszbeadványok kitöltéséhez itt olvasható útmutató:
<http://www.ohchr.org/english/bodies/petitions/individual.htm#ccpr>.

A Helsinki Egyezmény aláírása óta eltelt 30 évben az EBESZ államai számos, a média szabadságára vonatkozó, kötelező érvényű vállalást fogadtak el. Ezek itt olvashatók:
http://www.osce.org/publications/rfm/2003/10/12253_108_en.pdf (angolul) és http://www.osce.org/publications/rfm/2003/10/12253_108_ru.pdf (oroszul).

Az EBESZ sajtószabadság-biztosa (www.osce.org/fom) figyelmeztetések és javaslatok útján segíti elő a fenti vállalások betartását.

3. A kölcsönös tisztelet és a kulturális megértés érdekében

Megelőzheti-e az önszabályozás a konfliktusokat?

Nem. Sem az állami szabályozás, sem az önszabályozás nem oszlatja el teljesen a közönség médiával kapcsolatos aggályait. A szabad média, még a minőségi sajtó is, mindig bosszantóan hat azokra, akiket tényfeltárásával vagy véleményeivel megcélóz, vagy egyáltalán azzal, hogy sokszínű.

Az önszabályozás célja nem az, hogy csökkentse a demokrácia „zajszintjét”, hanem az, hogy a zajt elfogadható muzsikává tegye a közönség számára, amely – különösen a fiatal demokráciákban – zavarónak tarthatja a feleslegesnek tűnő, fűtött vitákat. Azonban a közönségnek és a politikusoknak végső soron el kell fogadniuk, hogy a szólás szabadságába beletartoznak – az Európai Emberi Jogi Bíróság szavaival – azok a közlések is, amely „bántják, felháborítják vagy zavarják” az embereket. A média abban érdekelt, hogy e szabadságjogot nemcsak elviselhetővé, de élvezhetővé is tegye. Ezt segít elérni a felelős önszabályozás.

Globális kulturális válságban van-e a sajtószabadság?

2006-ban számos muzulmán tiltakozott iszlám témák világi-művészi feldolgozása ellen, miután Mohamed prófétáról karikatúrák jelentek meg. Arról tanúskodott a tiltakozás, hogy a szabad sajtó körül új, globális méretű feszültség alakult ki, hasonló ahhoz, amely évszázadokkal ezelőtt, a szólásszabadság hajnalán nemzeti szinten jelentkezett.

Először a dán *Jyllands-Posten* című lap közölte a karikatúrákat, célja szerint azért, hogy kiálljon a szabadság mellett és elutasítsa a megfélemlítést. Később számos más médium is közölte a rajzokat, hogy tájékoztassa közönségét vagy kifejezze a lappal való szolidaritását. Az időnként erőszakba torkolló muzulmán tiltakozási hullámot részben

szintén őszi felháborodás táplálta: a karikatúrák udvariassága miatti. A válság alatt a vallásokon való élcelődés hagyományos joga is keresztűzbe került, néha a szó szoros értelmében is... Bizonyítva, hogy az elhalványuló határok korában a médiának immár globális szinten is kulturális érzékenységet kell tanúsítania.

Van-e globális szerepe a média önszabályozásának?

A hagyományok iránti tiszteletnek kölcsönösnek kell lennie. Számos tüntető és több kormány is azt követelte, hogy az állam avatkozzon be a média működésébe. Ám a kulturális összeütközés globális jellege mit sem változtat azon, hogy a kormányoknak semmilyen módon nem szabad beleszólniuk a felelős újságírók munkájába. Csak önszabályozás érvényesítheti a szakmai szempontokat és a globális felelősséget. Ha a közöltek ok nélkül sértegetik a társadalom egyes csoportjait, vagy felelőtlen módon figyelmen kívül hagyják a globális kontextust, azzal a minőségi sajtó önszabályozó etikai testületeinek kell foglalkozniuk.

Milyen szerepet játszhat a média önszabályozása a kölcsönös tisztelet és a kulturális megértés elősegítésében?

Nagymértékben a médiaszakemberek felelőssége, hogy milyen minőségű a társadalomban és a világban folyó közbeszéd. Súlyos társadalmi és vallási súrlódások idején különösen fontos, hogy a média ne növelje a feszültségeket. Ám e téren is a szakmai kódexeknek kell meghatározniuk a sajtó munkatársainak helyes viselkedését.

Szükségtelen a szólás szabadságát a tisztelet és a gondosság követelményével szembeállítani. Nem korlátozza, hanem gazdagítja a szabad szólást a különböző kultúrák jobb megismerése, a globális kihívások iránti nagyobb érzékenység. Ugyanakkor a nagyobb érzékenység nem jelentheti a kultúrák közötti bírálat és vita leállítást. Nemcsak a sokszínűséget kell megvédeni, de a sokszínűségben rejlő dinamizmust is, amely nélkül nincs fejlődés, és amely nélkül a világ csupán egymástól falakkal elválasztott civilizációkból állna.

2. fejezet

Újságírói etikai kódex készítése

Az önszabályozás alapja

Yavuz Baydar

Az etikai kódexek a nyilvánosság előtt határozzák meg az újságírók feladatait, jogait és kötelezettségeit, így útmutatót kínálnak arra nézve, hogy miként gyakorolhatják szakmájukat a legjobban. E kódexeket sokféle néven emlegetik – nevezik őket etikai alapelveknek, etikai chartának, szakmai kódexnek, gyakorlati kódexnek, etikai kódexnek stb. –, ám valamennyinek ugyanaz a célja: a szakmai autonómia megőrzése és a közérdek szolgálata. Az alábbiakban mi is a leggyakrabban használt „etikai kódex” kifejezést alkalmazzuk.

Ez a fejezet az etikai kódex elkészítéséről és használatáról kínál gyakorlati információkat. Elmagyarázza, hogy miért fontos és egyedi minden kódex, miként lehet bevonni a médiaszakembereket a kódex készítésébe és használatába, és hogyan lehet a kódexet népszerűsíteni és felülvizsgálni.

1. Etikai kódexek nélkül nincs felelős újságírás

Miért van szükség etikai kódexekre?

Demokráciákban az újságírók olyan jogokat és kiváltságokat élveznek, amelyek lehetővé teszik, hogy különböző médiumokat hozzanak létre, és szabadon mozogjanak a tények és a vélemények gyűjtése, a hírek terjesztése és közérdekű kérdések megválaszolása érdekében. E jogok fejében az újságírókra felelőségek is hárulnak. Tiszta lelkiismerettel átlátható célokat kell szolgálniuk.

Időről időre óhatatlanul előfordul, hogy az újságírók – a közjó védelmének nevében – próbára teszik szabadságuk határait. Ha követik az elfogadott etikai normákat, amelyek alapja a pontosság, a méltányosság, a függetlenség és a számonkérhetőség, akkor kisebb az eshetősége annak, hogy összeütközésbe kerülnek a törvénnyel. Az etikai kódexek tehát a sajtószabadság érvényesülését biztosítják.

Milyen újságírókra vonatkoznak az etikai kódexek?

A jó újságírás közérdek. Pontos, méltányos, kiegyensúlyozott híreket szolgáltat, megszólaltatja azokat, akik máshol nem kapnak szót, és bemutatja az adott ügyben érintett összes fél álláspontját. Állást foglalhat ugyan, de világosan meg kell különböztetnie a tényeket, a hírmagyarázatokat és a véleményeket – szemben a gyakran „elhivatott újságírásnak” álcázott „propaganda-újságírással” vagy a bulvárújságírással, amely specifikus ügyeket vagy érdekeket szolgál. Az etikai kódexeket valamennyi jó újságírónak folyamatosan szem előtt kell tartania.

Ki profitál az etikai kódexből?

Mindenki. A kódex a médiatulajdonosokat és a kiadóvállalatokat megóvjaa a bírálattól és a perekétől, az újságíróknak olyan normákat kínál, amelyekhez viszonyíthatják munkájukat, a közönségnek pedig biztosítékot nyújt arra nézve, hogy a kapott információ sokszínű, pontos és ellenőrzött.

2. Az etikai kódexek sokszínűek

Miért különböznek az etikai kódexek országról országra?

Először is azért, mert az újságírás hagyományai is országról országra különböznek. Másodsor azért, mert egyes országok lassabban cselekednek, mint mások, ha etikai irányelveik kialakításáról vagy módosításáról van szó. Harmadsor és legfőképpen azért, mert minden társadalom más kérdésekre érzékeny, attól függően, hogy milyen természetű a demokrácia, és milyenek a társadalmi, kulturális, etnikai és vallási viselkedési normák. Ez az érzékenység gyakran tükröződik a hírek tartalmában is.

Lehetnek-e egyazon országban különböző etikai kódexek?

Igen. Az újságok, a rádióállomások, a televíziócsatornák és a honlapok épp olyan sokszínűek és változatosak, mint az újságírás tartalma. Valamennyi médium kidolgozhatja a saját szükségleteire szabott etikai kódexét.

Érdemes-e az adott országra érvényes közös etikai kódexet alkotni?

Nem feltétlenül. Éppúgy helyes döntés lehet az, ha egyetlen közös kódexet alkotnak, mint az, ha külön kódexet készítenek a nyomtatott sajtó, illetve az elektronikus média számára. Ha van országosan, széles körben elfogadott etikai kódex, az alapul szolgálhat a különböző egyedi kódexek számára is. A nemzetközi tapasztalatok szerint a lényeg az, hogy valamennyi szerkesztőség elkötelezze magát saját kódexének tiszteletben tartása mellett. Egyes ritka esetekben a közös kódex akár az etikai alapelvekkel szembeni közönyhöz vagy azok figyelmen kívül hagyásához is vezethet.

3. Valamennyi etikai kódex tartalma egyedülálló

Mikor jó egy etikai kódex?

Amikor világosan fogalmaz, átfogó és teljes körű, folyamatosan felülvizsgálják és rendszeresen korrigálják.

Van olyan modellértékű kódex, amelyet az egész világon követni lehet?

Nincsen. Lehet, hogy jó ötletnek tűnik, de nagyon nehéz lenne a gyakorlatba átültetni. Egyes kódexekre mégis gyakrabban, míg másokra ritkábban hivatkoznak – az előbbieik közé tartoznak például a nemzetközi hírügynökségek vagy az olyan minőségi lapok kódexei, mint a *Washington Post*. A hírmédiumok szerkesztői jól ismerik az országos, a helyi és az egyes orgánumon belüli kódexeket, és azok hatást is gyakorolnak rájuk. Ez elősegíti a helyes szakmai normák érvényesülését.

Melyek a leggyakoribb közös etikai alapelvek?

A magánszféra kérdése az elmúlt években egyre fontosabbá vált, így szigorodtak a kódexeknek a magánszféra megsértésével kapcsolatos előírásai is. Az önszabályozás egyaránt védi a szólás szabadságát és azokat az állampolgárokat, akik a szólásszabadsággal való visszaélés áldozatai – e két cél gyakran ütközik egymással. A közérdek fogalma ezért pontos definícióra szorul. A kódex meghatározhatja a magánszféra és a magánszféra színtereinek fogalmát, valamint azokat az elveket, amelyek alapján az emberek panaszt emelhetnek, ha a sajtó beavatkozik a magánéletükbe.

Helyes-e, ha egy kódex ízlésbeli és illendőségi kérdésekkel is foglalkozik?

Minden hírmédium, minden ország másként ítéli meg az ízlés és az illendőség követelményeit, amelyek ráadásul – a társadalommal együtt –

folyamatosan változnak is. A legtöbb minőségi lap szigorúan szabályozza az ízlés és az illendőség kérdéseit, de valamennyi orgánumnak kísérletet kell tennie e fogalmak tisztázására, és a közvélemény változásait is folyamatosan követnie kell e téren. Az, ha a közönség egyes csoportjai valamit sértőnek találnak a hírekben vagy a véleményekben, rendszerint aláássa az adott médium hitelességét. A lapoknak nemcsak saját törzsközönségükre kell tekintettel lenniük, de arra is vigyázniuk kell, nehogy – akaratlanul is – megsértsék alkalmi olvasóikat.

Milyen etikai útmutatás vonatkozik a terrorcselekményekről szóló tudósításokra?

A terrorcselekményekről pontosan és felelősségteljesen kell tudósítani. Óvatosan kell fogalmazni; kerülni kell az erőszakos cselekedetek dicsőítését, valamint az olyan kifejezések használatát, amelyek érzelmi vagy értékítéletet fejeznek ki. Magát a „terrorizmus” szót is sokféleképpen, nem egyszer ellenkező módon értelmezik. A BBC világosan fogalmaz: „Már maga a »terrorizmus« szó is inkább hátráltatja, mint elősegíti egymás megértését. Az újságíróknak kerülniük kell a szó forrásmegjelölés nélküli alkalmazását. Nekik a tényekről kell tudósítaniuk, az értékelést másra kell hagyniuk.”

A közönség bizalmát az újságírók azzal növelik, ha részletesen leírják, mi történt, és kerülni az olyan kifejezéseket, mint a „szabadságharcos” vagy a „terrorista”. Az újságíróknak ilyenkor is ugyanaz a céljuk, mint más tudósítók esetén: hagyni, hogy maguk az olvasók ítéljék meg a történeteket.

Milyen etikai irányelvek érvényesüljenek a multikulturális társadalmakban?

Az etikai kódexeknek tartalmazniuk kell kifejezetten a kisebbségi kérdésekre vonatkozó útmutatásokat is. Az Egyesült Királyság Sajtópanaszbizottsága jó példát kínál arra, hogy ezt miként lehet megvalósítani. Szerkesztői kódexében külön diszkriminációellenes cikkely olvasható: „A sajtó nem utalhat prejudikáló vagy pejoratív módon az emberek

faji, vallási, nemi hovatartozására, bőrszínére, szexuális orientációjára, fizikai vagy mentális betegségére vagy sérülésére. Az emberek faji, vallási, nemi hovatartozásáról, bőrszínéről, szexuális orientációjáról, fizikai vagy mentális betegségéről vagy sérüléséről csak akkor szabad részleteket közölni, ha azok szervesen kapcsolódnak a történethez.”

Ez például azt jelenti, hogy egy bűntényről tudósító újságírónak nem szabad megemlítenie a gyanúsított etnikai hovatartozását, kivéve, ha a rendőrség már beazonosított, körözött elkövetőről közöl személyleírást (például „fehér férfi”, „ázsiai nő”). Ezt az elvet az Egyesült Királyságban általánosan tiszteletben tartják, a Sajtó-panaszbizottság pedig szigorúan megróttá azokat az újságokat, amelyek támadást intéztek bevándorlók ellen, megsértve a kódex előírásait.

A BBC etikai irányelvei az alábbi kérdésekkel foglalkoznak:

1. Pontosság.
2. Pártatlanság, a vélemények sokszínűsége.
3. Méltányosság, a szereplők hozzájárulása.
4. Magánszféra és közérdek.
5. Bűntények és antiszociális viselkedési formák.
6. Ártalom és sérelem.
7. Gyermekek.
8. Parlamenti politika és szakpolitika.
9. Háború, terrorcselekmény és válsághelyzet.
10. Vallás.
11. Szerkesztői tisztesség és függetlenség.
12. Külső kapcsolatok.
13. Közönségkapcsolatok.
14. Törvények.
15. Elszámoltathatóság.

Forrás: www.bbc.co.uk/guidelines/editorialguidelines

4. Újságírói etikai kódex készítése: a médiaszakemberek szerepe

Kinek a feladata a kódex megfogalmazása?

Az újságíróké. Egy médium minőségét meghatározzák az olyan elemek, mint a pontosság, a méltányosság, a kiegyensúlyozottság, a tisztesség és a többi; így azokra a médiaszakemberekre hárul a kódexek megfogalmazásának felelőssége, akik az adott orgánum előállításában is részt vesznek.

Kell-e konzultálni az iparág képviselőivel vagy a tulajdonosokkal?

Nem feltétlenül. Ha a tulajdonosok maguk is az adott médium aktív újságírói, érdemes konzultálni velük. Ritka esetekben a kódexet az iparág képviselőivel is jóvá kell hagyatni. Ám a kódexért végső soron a szerkesztők felelnek.

Hogyan lehet az újságírókat és a szerkesztőket rávenni arra, hogy etikai kódexet készítsenek?

Az újságíróknak és a szerkesztőknek meg kell őrizniük hitelességüket. Ennek elérése azonban egyre nehezebb lesz, ahogyan a közönség mind kifinomultabbá válik, és mind jobban hozzászokik ahhoz, hogy az interneten keresztül interaktív kapcsolatot tartson a hírmédiumokkal, gyors és megbízható válaszokat kapva kérdéseire. Sok társadalomban gyorsan nő az iskolázottság és javul a „hírértés” képessége, a közönség egyre könnyebben ismeri fel a hírekben található torzításokat és ferdtéteket. Az alkalmazott etikai kódex abban nyújt segítséget a hírmédiumoknak, hogy megfeleljenek az új elvárásoknak, és tisztességes kapcsolatot ápoljanak közönségükkel. Hosszú távon az etikai kódex gazdasági szempontból is jó befektetés, a versenyképesség fenntartásának egyik eszköze.

Hogyan lehet a kiadókat/médiatulajdonosokat rávenni arra, hogy tiszteletben tartsák az etikai kódexet?

Ez esetben is áll valamennyi fenti érv. Ráadásul a közismert etikai kódex tiszteletben tartása nagymértékben csökkenti annak esélyét, hogy a jogalkotó avatkozzon be a média működésébe, vagy az adott médium bonyolódjon költséges jogi procedúrába. A kódex alternatívája a bírósági tárgyalás.

Mivel lehet az újságírókat rávenni arra, hogy tiszteletben tartsák az etikai kódexet?

Figyelemfelhívással: a vezetők teremtsenek rendszeresen működő fórumot az etikai kérdések megvitatására – nemcsak akkor, amikor konkrét kérdések merülnek fel. A szakmai normákat a nagy tiszteletnek örvendő, tapasztalt szerkesztők házon belül is továbbadhatják. Minél gyakrabban beszélnek etikai kérdésekről, a munkatársak annál jobban figyelembe veszik azokat.

A felmerülő ügyek gondos kivizsgálásával: a legtöbb médium független sajtóombudsmant nevez ki, aki megvizsgálja a közölt tartalmakat – akár az olvasók panaszaira reagálva, akár saját kezdeményezéseként. Az ombudsmani értékeléseket – amelyek alapja az etikai kódex – nyilvánosságra kell hozni. Ez folyamatosan a kódexre irányítja a figyelmet, és olyan intézményi kultúrát teremt, amelyben az újságírók az etikus viselkedést tekintik normának.

Jutalmazással és intéssel: az elkötelezett hírmédiumok rendszeresen és nyilvánosan honorálják az etikus viselkedést, és ítéljék el az etikai normák megsértését. A dicséret és a bírálat a magas szakmai színvonal javításának hatékony eszköze.

Mi történik akkor, ha az újságírók nem fogadják el az etikai kódex egyes szabályait?

Az újságírók kötelesek elfogadni azokat az alapvető normákat, amelyeket az őket foglalkoztató intézmény határoz meg. Amikor elfogadják az állást, automatikusan elfogadják munkáltatójuk etikai kódexét is: azt az irányítót, amely megakadályozza, hogy eltérjenek a jó újságírás egyezményes normáitól.

Egyes médiumok a munkavállalói szerződés mellett formálisan is elfogadtatják munkatársaikkal az etikai kódexet. Mások azt kedvelik, ha munkatársaik nem kényszerből, hanem saját elhatározásukból követik az etikai irányelveket.

5. Újságírói etikai kódex készítése: a kormány és a társadalom szerepe

Mi a kormány szerepe az etikai kódex megfogalmazásában és elfogadásában?

A kormány nem játszhat e folyamatban aktív szerepet: az etikai kódexek megalkotása kizárólag a médiaszakemberek felelőssége. A hivatalok beavatkozása veszélybe sodorja a kezdeményezés függetlenségét.

Mi a társadalom szerepe az etikai kódex készítésében?

A társadalom a tanácsadó szerepét töltheti be. Azoknak, akik megírják a kódexet, érdemes jogászokkal konzultálniuk, fellapozniuk a korábbi kódexeket, megismerniük a kérdés hazai és nemzetközi szakirodalmát. Tanácsos figyelembe venniük a nagyközönség és véleményformálók álláspontját, meghallgatniuk más szakmák – a törvényhozás, a jog, az oktatás – képviselőit. Tiszteletet és figyelmet érdemelnek a civil szervezetek nézetei is – különösen akkor, ha olyan érdekeket képviselnek, amelyeknek a hírekben való megjelenítése etikai kérdéseket vethet fel. Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy ezek a szakemberek és szervezetek a saját érdekeiket képviselik, ezért javaslataikat kritikus távolságtartással és nagy óvatossággal kell kezelni.

Elsőbbséget kell azonban élvezniük az újságírók nézeteinek, akiknek a szakmai-etikai kódex megfogalmazása során éppúgy meg kell őrizniük szerkesztői függetlenségüket, mint bármely más publikáció elkészítése esetén.

6. Az újságírói etikai kódexek rendszeres felülvizsgálata és népszerűsítése

Miért fontos felülvizsgálni a kódexeket?

A társadalmak folyamatosan változnak, ami hatást gyakorol a hírek gyűjtésére, értékelésére és terjesztésére is. Az újságírók munkáját új dilemmák, kutatások és szempontok befolyásolják. Nemrégiben például kimutatták, hogy az öngyilkossági kísérletek sajtóvisszhangja egyeseket e veszélyes magatartás utánzására ösztönözhet. Az újságírókra nyomás nehezedik: nem bátoríthatják az efféle, másokat gondolkodás nélkül utánzó cselekedeteket, és az etikai kódexeket is ennek szellemében kell módosítaniuk.

Mikor kell módosítani az etikai kódexeket?

Figyelmeztető jel, ha egy etikai kódex képtelennek látszik megválaszolni a hírgyártás során felmerülő dilemmákat. Amikor az újságírók egyetérté- nek abban, hogy az etikai kódex hibákat, pontatlanságokat vagy egyszerűen hiányosságokat tartalmaz, ideje azt felülvizsgálni: megvál- toztatni vagy kiegészíteni.

Ki feleljen a felülvizsgálatért?

Ha egy újságíró-szervezet – például szövetség, egyesület vagy szak- szervezet – etikai kódexéről van szó, akkor a szervezet által megbízott, professzionális újságírókból álló bizottság. Ha egy médium etikai kódexéről, akkor a főszerkesztő által kijelölt, tapasztalt újságírók egy csoportja; a munkában maga a főszerkesztő is részt vehet.

Hogyan lehet valamennyi újságíróban tudatosítani, hogy van etikai kódex?

Ha az etikai kódexet egy újságíró-szervezet bocsátja ki, akkor az adott szervezet feladata felhívni rá a figyelmet publikációk, honlapok, megbeszélések, konferenciák, rádiós és televíziós viták segítségével.

Ha a kódexet egy médium adja ki, a vezetés feladata, hogy felhívja rá a munkatársak figyelmét belső kommunikációs csatornák, megbeszélések segítségével. Folyamatos hozzáférést kell biztosítani nekik a kódexhez, és minden olyan esetben annak használatára kell bátorítania őket, amikor csak szükséges.

Az etikai kérdésekkel a szakképzés keretében az egyetemi kurzusokon is érdemes foglalkozni.

Meg kell-e ismertetni a közönséget is az etikai kódexszel?

A közönség tagjait – az olvasókat, a hallgatókat, a nézőket és az internet-felhasználókat – értesíteni kell arról, hogy a hírmédiumoknak van etikai kódexük, és hogy azt használják is. E nélkül képtelenség fenntartani a médium hitelességét, számonkérhetőségét és a belé vetett bizalmat.

A kódexek nyilvánosságát maguk a hírmédiumok biztosítsák híreikben és hírmagyarázataikban. A dokumentumok legyenek hozzáférhetőek a médiumok honlapjain is. A kódexek megsértéséről szóló állásfoglalásokat a lehető leggyorsabban közzé kell tenni. Ha az adott médiumnak van sajtóombudsmanja, minden szükséges esetben hivatkozzon a kódexre.

3. fejezet

Önszabályozó testületek

Hogyan biztosíthatjuk az etikai kódexek tiszteletben tartását?

William Gore

Az etikai kódex kidolgozása csupán az első lépés a hatékony önszabályozáshoz vezető úton. Létre kell hozni egy testületet is, amely felügyeli a kódex betartását, és szankciókat alkalmaz azok ellen, akik megszegik a szabályait.

Az ilyen testületek sokféle formát ölthetnek. A legfontosabb típusokat a sajtóombudsman és az önszabályozó sajtóbizottság jelenti; ezek működését később írjuk le.

Az alábbi fejezet előbb azt vizsgálja, milyen előnyei vannak az önszabályozó testületek munkájának a bírósági eljárásokkal szemben, milyen hatásuk van az erkölcsi szankcióknak, mennyire alkalmasak az önszabályozó testületek a különböző médiumtípusok munkájának segítésére. Majd megvizsgálja a panaszok kezelésének néhány aspektusát: az időhatár, a panaszbenyújtási jog ismerete és a proaktivitás kérdését.

1. A bírósági eljárások hiteles alternatívája

Miért érdemes önszabályozó testületet létrehozni?

Az önszabályozó testületek azt a határvonalat húzzák meg, amely a szabad sajtó legitím jogai és a média figyelmét magukra vonó emberek legitím jogai között húzódik. Ezt általában úgy érik el, hogy a beérkező panaszokat összevetik elfogadott etikai kódexükkel, és eldöntik, az újságíró megsértette-e annak szabályait. Ezzel útmutatást nyújtanak az újságíróknak és a közönségnek arra nézve, hogy milyen szakmai eljárások engedhetők meg, és milyen normák támaszthatók a hírmédiумokkal szemben. A panaszok kezelésével javítanak a szakmai munka színvonalán.

Miért kell a panaszok kezelésére testületet létrehozni, ha ugyanezt a feladatot a bíróságok is elláthatják?

Míg a bíróságok feladata az, hogy gondoskodjanak a törvények tiszteletben tartásáról, a sajtónak egy demokráciában a túl nagy politikai és bírói beavatkozástól mentesen kell működnie. Helyesebb, ha a sajtó önként szabályozza önmagát, vagy független testületre bízza a szabályozást. Az olvasók jobban bíznak azokban a lapokban, amelyek vállalják a felelősséget tevékenységükért.

Az önszabályozó testületeknek van más praktikus hasznuk is. A panaszt benyújtók költségei alacsonyabbak, mintha ügyvédek segítségét is igénybe kellene venniük, a panaszok elbírálása rövidebb ideig tart, a szabályokat gyorsabban lehet módosítani, és a folyamat kevesebb konfrontációval jár, mint a tárgyalóteremben.

Foglalkozhatnak-e a panaszokkal egyidejűleg a bíróságok és az önszabályozó testületek?

Szerencsésebb, ha nem ez a helyzet. Az önszabályozó testületek akkor működnek a legjobban, amikor – a mediálásnak köszönhetően – mindkét

érintett fél részt vesz a vitában, az eseteket pedig helyesbítéssel, a sértett megkövetésével és hasonló módszerekkel oldják meg. Mindezt nehezebb megtenni, ha az ügyet időközben már jogi útra terelték. A médiumok kevésbé hajlandóak együttműködni az önszabályozó testülettel, ha attól tartanak, hogy a panaszok baráti módon való rendezésére tett kísérleteiket később a bíróság felhasználhatja ellenük.

2. Az erkölcsi kárpótlás ereje

Milyen szankciókat alkalmazzon az önszabályozó testület?

A legfontosabb szankció a „kritikus állásfoglalás”, amelyet az etikai kódexet megsértő és a rendszerhez önként csatlakozott médium köteles közzétenni. Ez arra ösztönzi a szerkesztőket, hogy beismerjék munkatársaiknak, partnereiknek és olvasóiknak, ha rossz döntést hoztak, és megsértették azokat a normákat, amelyeket korábban elfogadtak.

Hatékonyak-e az erkölcsi szankciók?

Az Egyesült Királyság Sajtó-panaszbizottsága szerint a panaszok nagy többségét sikerült baráti módon rendezni, hiszen a szerkesztők – amikor csak tehetik – igyekeznek elkerülni, hogy jogos panaszokat nyújtsanak be ellenük; ez is azt jelzi, milyen hatékony lehet az a fenyegetés, amelyet a kritikus állásfoglalás jelent. Az erkölcsi szankciók hatékonyságát nem szabad alábecsülni.

Nem lenne jobb büntetés az újságok megbírságolása?

Az önkéntes szabályozás akkor a leghatékonyabb, ha szankcióként nem alkalmaz pénzbírságot. Minden olyan rendszer, amelyben pénzbüntetést szabnak ki, a jogalkalmazásra hasonlít, élesebb konfrontációhoz vezet, és együtt jár a kiszabandó bírság összegén vitatkozó ügyvédek bevonásával. Ez minden téren csökkenti az önszabályozó testületek hatékonyságát és hasznosságát.

Az adatok azt bizonyítják, hogy a pénzbírság nem hatékony módja az újságok szankcionálásának, mert az etikai kódexet megsértő tudósítás magasabb eladott példányszámot hoz, aminek nyeresége meghaladhatja a következményként kiszabott bírság összegét. Ráadásul a bírságok hatása nagy mértékben és igazságtalan módon különbözhet, függően az adott lap bevételeitől.

Akárhogy is, egy önszabályozó testületnek komoly nehézséget jelentene pénzbüntetés vagy kártérítés kirovása, hacsak nem jogszabályi alapon működik – ám ezt éppen önszabályozó jellege zárja ki.

Jogosult legyen-e egy önszabályozó testület kárpótlás megítélésére?

Általában a jogos panaszt benyújtóknak nem ítélnék meg anyagi kárpótlást – pontosan ugyanazért, amiért rendszerint pénzbírságot sem rónak ki.

Jogosultak legyenek-e az önszabályozó testületek felfüggeszteni egyes újságírókat vagy újságokat?

Ez komoly problémákkal járna. Egyrészt a közönség információktól való megfosztása sértené a sajtószabadság általános elvét; egy kiadvány felfüggesztése éppúgy ártana a közönségnek, mint az újságnak. Másrészt méltánytalan volna az újságírók büntetése egy olyan rendszerben, amelynek az az alapja, hogy a közölt tartalmakért a szerkesztők vállalják a felelősséget.

Biztosítsa-e a törvény a válaszadási jogot?

Ez szükségtelen, és gyakorlati haszna se volna. Nem a bírók feladata megítélni, mikor kell a válaszadási jogot megadni. Sokkal jobb, ha egy önszabályozó testület dönt róla.

Biztosítson-e az önszabályozó testület automatikus válaszadási jogot?

Az Egyesült Királyság Sajtó-panaszbizottsága nem hisz abban, hogy az embereknek automatikusan válaszadási jog járna akkor, ha a sajtó foglalkozik a személyükkel. Ehelyett azt mondja: pontatlan közlés esetén akkor kell méltányos válaszadási jogot biztosítani, ha azt valaki „ésszerű alapon kéri”. Más önszabályozó testületek szerint mindazon esetekben

biztosítani kell a bírálatra való válaszadás jogát, ha egy személy vagy egy szervezet különös figyelmet kap a sajtóban. Ez azonban veszélybe sodorhatja a szabad sajtó azon jogát, hogy betöltse ellenőrző szerepét, és bírálatot fogalmazzon meg – ezért érzékeny kérdés a „válaszadás joga”.

A válaszadás joga az Egyesült Királyság Sajtó-panasz-bizottsága szerint

A Sajtó-panaszbizottság szakmai kódexének 1. cikkelye (a pontosság kérdése) így szól: „A sajtónak gondot kell fordítania arra, hogy ne közöljön pontatlan, félrevezető vagy torz információkat.” Majd hozzáteszi: „Ha [a sajtó] egyszer beismeri, hogy súlyosan pontatlan, félrevezető vagy torz állítást közölt, azt késedelem nélkül és a kellően hangsúlyos módon kell korigálnia.”

A 2. cikkely (a válaszadás joga) kimondja: „Pontatlan közlés esetén akkor kell biztosítani a válaszadás méltányos lehetőségét, ha azt valaki ésszerű alapon kéri.” Annak meghatározása, hogy a válaszadás lehetőségét mikor kéri valaki „ésszerű alapon”, a Sajtó-panaszbizottság feladata.

Jogosultak legyenek-e a panaszosok fellebbezni az önszabályozó testület döntései ellen?

Szükség van valamilyen fellebbezési mechanizmusra arra az esetre, ha új bizonyíték merül fel, vagy ha a panaszos bizonyítani tudja, hogy panaszát félreértelmezték. A fellebbezésnek akkor is helye lehet, ha a testület nem a saját szabályzata szerint járt el. Az Egyesült Királyságban abban az esetben, ha valaki úgy véli, a Sajtó-panaszbizottság nem a megfelelő módon kezelte panaszát, egy ombudsmanhoz: a Charta-megbízotthoz fordulhat, akit a Panaszbizottság nevez ki, de aki attól függetlenül jár el. A Charta-megbízott csak azt vizsgálhatja, hogy a bizottság betartotta-e saját szabályzatát, tartalmi kérdésben nem dönthet.

Az Egyesült Királyságban a „közhatóságok” által hozott döntések felülvizsgálatát úgynevezett „bírói felülvizsgálat” keretében a bíróságon lehet kérni. Formálisan ugyan soha nem mondták ki, hogy a Sajtó-panaszbizottság is „közhatóság”, de a testület nem kérdőjelezte meg annak elvi lehetőségét, hogy döntéseit ilyen módon vizsgálják felül. Működésének 15 éve alatt mindössze három döntését vizsgálták felül a bíróságok. A bíró mindhárom alkalommal arra a következtetésre jutott, hogy a Sajtó-panaszbizottság volt jogosult eldönteni, sérült-e a sajtó iparági szakmai kódexe, és kimondta, hogy a testület pontosan követte szabályzatát. Ezért a bírák a bizottság döntésének tartalmát nem bírálták felül.

Az, hogy más országokban van-e mód hasonló eljárásra, attól függ, milyen státusban van az önszabályozó testület, és milyen rendszerben működik az ország jogszolgáltatása.

3. Miért kell a panaszok benyújtására időhatárt szabni?

Kell-e határidőt szabni a panaszok benyújtására?

A legtöbb önszabályozó testület megszabja azt a határidőt, amelyen belül a panaszt be lehet nyújtani. A határidő rendszerint a közlést vagy (abban az esetben, ha a panaszos a közlés után késedelem nélkül benyújtotta panaszát a szerkesztőnek) a panaszos és a szerkesztő közötti utolsó érdemi üzenetváltást követő egy hónaptól hat hónapig terjed.

Miért van szükség határidőre?

A panaszokat addig lehet hatékonyan kivizsgálni, amíg az érintettek jól emlékeznek a körülményekre, és amíg az adott panasz alapjául szolgáló cikk vagy műsorszám még időszerű. Ha olyasvalamiről van szó, ami jóval a panasz benyújtása előtt történt, kisebb az esélye annak, hogy a döntéshez szükséges bizonyítékokat – például a riporter jegyzeteit – össze lehessen gyűjteni. Ráadásul az önszabályozó testület által kínált orvosság – például a panaszos megkövetése, a helyesbítés vagy a kritikus állásfoglalás közzététele – sokkal többet ér akkor, ha késedelem nélkül jelenik meg.

Érvényesek-e a határidők az internetről letöltött írások esetében?

Egyes önszabályozó testületek az internetről a megjelenés után letöltött írásokat is friss közlésnek tekintik. Ezért az újság honlapjáról letöltött írások ellen általában a megjelenést követő határidőn túl is panaszt lehet emelni.

4. Az önszabályozó testületek valamennyi médium szabályozására alkalmasak

Milyen médiumoknak használ az önszabályozás?

Az önszabályozó testületek valamennyi médiumtípus felügyeletére alkalmasak. A legjobban a szerkesztők hatáskörébe tartozó kérdéseket kezelik – kevésbé alkalmasak a műsorsugárással kapcsolatos technikai ügyek rendezésére. Az elektronikus média specifikusabb szabályozást igényelhet, mert működési engedélyt is más módon kapja meg, mint a nyomtatott sajtó. A műsorsugárzási engedélyek kiadása külön hatóság feladata.

Milyen különleges feladatot ró az internet az önszabályozó testületekre?

Az internet szabályozása különösen nehéz feladatot jelenthet, mert az online világ tényleg globális jellegű. Mivel a honlapokat célközönségük-től távoli országokban is fel lehet tölteni, problémát jelenthet, hogy meddig terjed a felügyeletüket ellátó szabályozó szervezet hatásköre.

Az internet szabályozását ezért a legjobban az egyes részterületek szabályozásával lehet megoldani. Például azok az önszabályozó testületek, amelyek a múltban csak a nyomtatott sajtó felügyeletét látták el, szabályozhatják a napilapok és a magazinok honlapjait is – akár abban az esetben is, ha az online változat különbözik a nyomtatott verziótól. A honlapok tartalmazhatnak olyan audiovizuális anyagokat is, amelyekkel az önszabályozó testület hagyományosan nem foglalkozott; ez esetben döntenie kell arról, hogy éppúgy befogadja-e a szóban forgó anyagokat kifogásoló panaszokat, mint azokat, amelyek a lapokban vagy a magazinokban közölt cikkeket és állóképeket kifogásolják.

Az önszabályozó mechanizmusok különösen alkalmasak a gyors technikai fejlődés kezelésére, mert természetükből fakadóan rugalmasabbak, mint a jog eszközei.

Felügyelheti-e önszabályozó testület a felhasználók által létrehozott és az interneten közzétett tartalmakat?

Felhasználók által létrehozott tartalom nemcsak az interneten jelenhet meg; éppúgy megtalálható az újságokban, a hagyományos televízió- és rádióműsorokban is. Az önszabályozó testületek bármely esetben dönthetnek úgy, hogy foglalkoznak az ilyen anyagokkal is. A lényeg az, hogy minden egyes ügyet annak érdeme szerint kezeljenek, és figyelembe vegyék azt is, hogy az adott anyag milyen mértékű szerkesztői felügyelet alatt áll. A felhasználó által készített és az újság honlapjára feltöltött videofelvétel megjelenése előtt a szerkesztők döntést hoznak az anyag közléséről. Az olvasó által küldött és az üzenőfalra automatikusan felkerülő megjegyzés ugyanakkor nem feltétlenül megy keresztül hasonló eljáráson. A különböző anyagokat különböző szinteken kell szabályozni. A szerkesztői ellenőrzés elmaradása ugyanakkor nem menti fel a szerkesztőket a közzölt tartalmakért viselt felelősség alól.

5. A legnehezebb feladat: hogyan értesüljön a közönség a panasztevés lehetőségéről?

Tudjon-e a közönség panasztevési jogáról?

Ez egyenesen kulcsfontosságú. Egyetlen önszabályozó testület sem működhet hatékonyan, ha az emberek nem tudják, hogy jogukban áll panaszt tenni mindazzal kapcsolatban, amit az újságban olvasnak, a tévében látnak, vagy a rádióban hallanak.

Egyes országokban – különösen Norvégiában és Svédországban, ahol hosszú ideje működnek sajtótanácsok és panaszbizottságok – a közönség nagyon jól tájékozott e téren. Más országokban azonban sokkal többet kell tenni azért, hogy a közönség megtanulja, miként adhat hangot a médiával kapcsolatban felmerült aggályainak. Azok az önszabályozó testületek, amelyeknek bőséges források állnak a rendelkezésükre – ilyen például a Sajtó-panaszbizottság az Egyesült Királyságban –, jobban fel tudják erre hívni a közönség figyelmét, mint azok, amelyek kisebb költségvetéssel és kevesebb alkalmazottal dolgoznak.

Hogyan lehet felhívni az emberek figyelmét a panasztevés jogára?

A médiumok esetében az a legjobb módszer, ha saját maguk teszik közzé a panaszjelzással kapcsolatos tudnivalókat. Egyes médiumok ezt utálatos dolognak tarthatják – melyik újság vagy médium kívánna több panaszt? A média felelősségvállalásának fontosságáról azonban már írtunk, ez pedig csupán az egyik eleme e felelősségvállalásnak.

Vannak más eszközök is. A hirdetési kampányok hatékonyak, bár költségesek. Nagy figyelmet kaphatnak, de meglehetősen forrásigényesek a nyílt napok is, amikor a közönséget találkozára hívják az önszabályozó testület tagjaival. A leghatékonyabb talán az, ha az önszabályozó testület tevékenységéről a lehető legtöbb érdeklődőt rendszeresen ellátják – remélhetőleg magas hírértékű – információkkal.

A tevékenységükre fordított médiafigyelem többet tesz az ismertségükért, mint bármi más.

Lehet-e egy önszabályozó testület proaktív, és kezdeményezhet-e vizsgálatot akkor, ha nem kapott panaszt?

Az önszabályozó testületek általában maguk is kezdeményezhetnek panaszeljárást, de az, hogy ténylegesen milyen gyakran tesznek így, elég változó.

Veszélyes lehet vizsgálatot kezdeni akkor, ha azok, akiről a cikk vagy a műsor szól, nem nyújtanak be panaszt. Az embereknek megfellebbezhetetlen joguk, hogy ne tegyenek panaszt, bármilyen okból is döntenek így. Az önszabályozó testületek megsérthetik azok magánszférához fűződő emberi jogát, akiknek a hozzájárulása nélkül kezdeményeznek vizsgálatot.

Mi több, gyakran csak azok tudhatják, hogyan jött létre egy látszólag sértő újságcikk vagy műsor, akik érintettek benne: lehet, hogy a látszólagos sértett teljes mértékben együttműködött az újságíróval. A medialiszálásra szakosodott önszabályozó testület nem tudhatja, az érintett személy mit tartana megfelelő megoldásnak, hacsak az nem nyújt be panaszt. Azok, akik egy konfliktusban dönteni készülnek, nem kaphatnak teljes képet az esetről, ha nem ismerik az egyik központi szereplő álláspontját.

4. fejezet

Sajtótanács

Az önszabályozó testületek archetípusa

Ognian Zlatev

Az önszabályozó testületek a leggyakrabban „sajtótanácsok” formájában működnek. Többségük médiaszakemberekből áll, és független a politikai hatalomtól. A legfontosabb feladatuk az, hogy – kollektív döntéseket hozva – kezeljék a média működése kapcsán megfogalmazott panaszokat. Így biztosítékot kínálnak a közönségnek arra, hogy magas színvonalú információkat kap, tanúsítják, hogy a médiaszakemberek felelősséget vállalnak a munkájukért, és jelzik, hogy nincs szükség a média szigorúbb állami szabályozására.

Minden működő sajtótanács egyedülálló, az adott ország történelmének és médiakörnyezetének szülötte. Ez a fejezet arra vállalkozik, hogy – túllépve a nemzeti sajátosságokon – információkat nyújtson azoknak a médiaszakembereknek, akik ilyen testületet kívánnak létesíteni, működtetni vagy átalakítani.

1. A sajtótanács működésének alapjai

Mire jó a sajtótanács?

A sajtótanács szerepe elsősorban az, hogy növelje a média iránti bizalmat, javítsa a média hitelességét, emelje az egyes médiumok munkájának színvonalát, megelőzze az állami vagy a hatósági beavatkozást, és csökkentse az újságírókkal szemben indított bírósági perek számát.

Mik a sajtótanács legfontosabb feladatai?

A sajtótanács legfontosabb feladata az, hogy

- befogadja a panaszokat,
- meggyőződjön arról, hogy azok valóban az etikai kódexek hatáskörébe tartoznak-e,
- minden szempontból alaposan megvizsgálja őket,
- mediátorként működjön a panaszos és a média között,
- a vonatkozó szabályok és eljárások alapján méltányos döntést hozzon a panaszok ügyében,
- felhívja a figyelmet az etikai szabályokat megsértő médiumokra,
- biztosítsa valamennyi döntése transzparenciáját és nyilvánosságát,
- elemezze és véleményezze a médiában tapasztalható tendenciákat, illetve megfogalmazza a kódex követelményeit értelmező irányelveket,
- javaslatot tegyen a kódex módosítására (ha jogosult erre),
- megállapítsa az újságírás szakmai normáit,
- védelmezze a sajtószabadságot.

Milyen haszna van egy sajtótanácsnak más önszabályozási mechanizmusokhoz képest?

A sajtótanácsok kollektív testületekként a szakma legmagasabb szintű képviselőit testesítik meg, ezért élvezik a nagyközönség bizalmát.

Az önszabályozás leginteraktívabb formáját jelentik, mivel valamennyi nézőpont megjelenítésére lehetőséget nyújtanak.

Mi a sajtótanács működésének lényege?

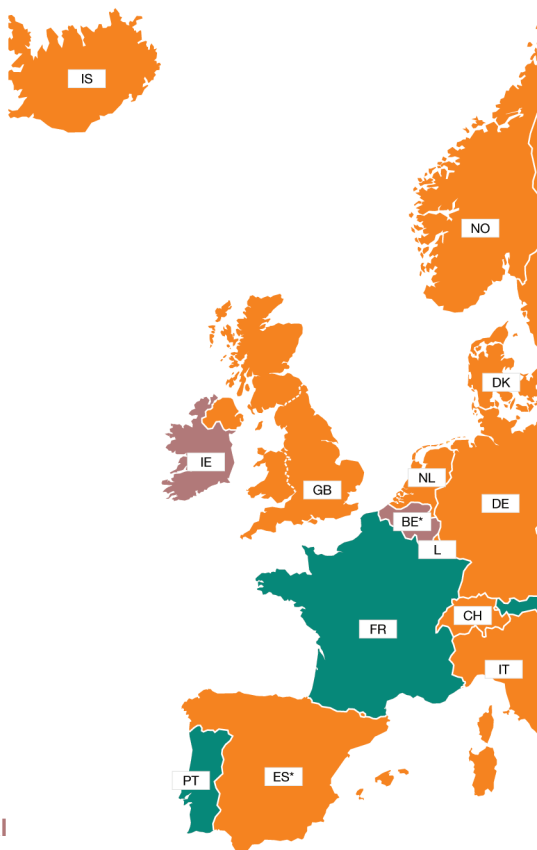
A sajtótanács valamennyi érintettet – az újságírókat, a szerkesztőket, a tulajdonosokat és a közönséget – képviseli; csak olyanok vállalhatnak szerepet benne, akiket a közvélemény elfogad, és akik vállalják, hogy az önszabályozás segítségével tesznek a médiába vetett bizalom növeléséért. A tanács maga dolgozza ki működési szabályait és eljárásait.

2. Sajtótanácsok az EBESZ országaiban

2008 januárjában (a hozzáférhető adatok alapján)

Hol működnek már sajtótanácsok?

Egyes országokban – például Németországban, Hollandiában vagy a skandináv országokban – már hosszú ideje működik sajtótanács. Más országok – például Belgium – nemrégiben hoztak létre ilyen testületet. Az olyan országokban, mint Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Grúzia és Örményország a közelmúlt demokratikus változásai vezettek a független média robbanásszerű térnyeréséhez, és teremtették meg az önszabályozás igényét. Mindamellett sok helyen – például Ausztriában, Franciaországban vagy Portugáliában – nincs sajtótanács, vagy már beszüntette működését.

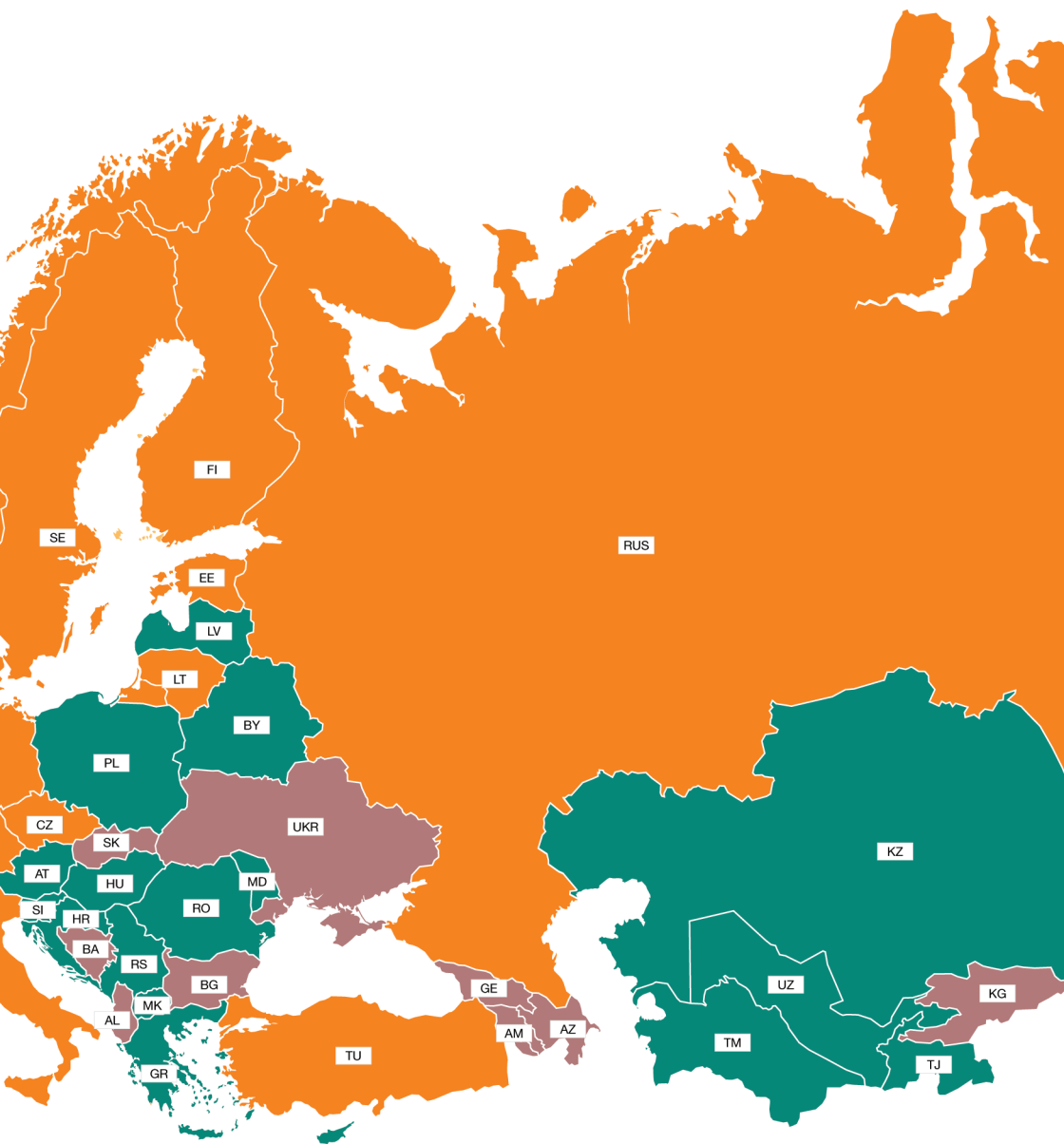
Egyesült
Államok

Kanada*

Működő sajtótanáccsal rendelkező országok

Új (2000 után alapított) sajtótanáccsal rendelkező országok

Sajtótanács nélküli országok

* Regionális sajtótanácsok (Spanyolországban Katalóniában, Belgiumban Flandriában)

Miért nincs egyes országokban sajtótanács?

A legfontosabb okai annak, hogy nincs sajtótanács

- politikaiak: például azokban az országokban, ahol a kormány cenzúrázni igyekszik a médiát;
- gazdaságiak: azokban az országokban, ahol a médiát csak a profittermelés vagy az üzleti és a politikai elitnek érdekeinek érvényesítése érdekében tartják fenn, vagy ahol a médiapiac túl kicsi;
- jogiak: azokban az országokban, ahol a sajtó- és médiatörvények a szakmai etika és a pontosság kérdéseivel is foglalkoznak;
- kulturálisak: azokban az országokban, ahol a médiszakemberek ellenzik az önszabályozást.

Miért ellenzik egyes médiszakemberek a sajtótanácsok működését?

Az önszabályozás még a konszolidált demokráciákban is lassú és nyitott végű folyamat, egyes újságírók pedig úgy vélik, hogy a médiaszabadságot fenyegeti. Az újságírás normáiról az egész világon élénk viták folynak. Egyes elméleti szakemberek az objektivitás mellett érvelnek, amelyet akkor lehet elérni, ha az újságírók méltányosan, belső sokszínűséget kínálva és semlegesen számolnak be a politikai és az erkölcsi kérdésekről. Mások az objektivitásra törekvő újságírást egyfajta „lehetetlen küldetésnek” tartják, ezért elutasítják a sajtótanács gondolatát.

Hol találhatunk információkat a működő sajtótanácsokról?

Két olyan honlap van, amely sok információt kínál róluk:

- www.media-accountability.org
- www.wanewscouncil.org

A működő sajtótanácsok képviselőit vagy honlapjaikon keresztül lehet elérni, vagy a Független Európai Sajtótanácsok Egyesülete (*Alliance of Independent Press Councils in Europe, AIPCE*) éves találkozóin.

3. Kérdések a sajtótanács felállítása előtt

Van-e univerzális sajtótanács-modell?

Elképzeltető, hogy a működő sajtótanácsokat megvizsgálva megalkothatjuk a sajtótanács „hagyományos” médiára (rádióra, televízióra és nyomtatott sajtóra) illő általános keretét és struktúráját, de ezen túl minden egyes sajtótanács megalkotása során figyelembe kell venni az adott ország sajátosságait: törvényeit, kultúráját, médiahagyományait és demokráciájának érettségét.

Minden médiumtípus esetében működőképes a sajtótanács?

Elméletileg igen. Ténylegesen azonban ez függ az adott ország sajátosságaitól és médiájának fejlettségétől is.

A legtöbb sajtótanácsot világszerte azért hozták létre, hogy a nyomtatott sajtó önszabályozásáról gondoskodjon, hiszen az elektronikus média működését rendszerint törvények, rendeletek és más jogszabályok határozzák meg. Azokban az országokban ugyanakkor, ahol a közelmúltban a lapkiadók komoly összegeket fektettek az elektronikus médiába, olyan jogszabályokat is alkottak, amelyek a televíziók és az újságok közötti kereszttulajdonlás kérdéseivel foglalkoznak.

Szükség van-e új szabályozásra a sajtótanács létrehozásához?

Nem. A legtöbb országban külön jogszabály nélkül hozzák létre a sajtótanácsot és választják meg tagjait az iparág legfontosabb szereplői közül. Egyes helyeken – például Dániában – azonban törvény hozta létre a tanácsot: itt a kormányzat azután hívta életre a Dán Sajtótanácsot, hogy az önszabályozó testület 1992-ben összeomlott, mert az újságírók és a médiatulajdonosok között gazdasági természetű viták támadtak, a médiumok többsége pedig nem támogatta a testületet.

Milyen veszélyeket rejt magában a törvény által létrehozott sajtótanács?

Az ilyen sajtótanács függetlensége kérdéses. Különösen azokban az országokban van veszélynek kitéve, ahol nem régen történt meg a rendszerváltás, és még törékeny a demokrácia. A médiára még politikai nyomás nehezedhet, a médiaszakemberek körében pedig erős öncenzúra uralkodhat, mivel fennmaradtak a politikai viselkedés korábbi mintái. Szerencsésebb, ha a sajtótanácsot nem törvény alkotja meg.

Szükség van-e új etikai kódexre a sajtótanács létrehozásához?

Nem feltétlenül. A legtöbb etikai kódexben már szerepel a sajtótanács mint a szabályok érvényesítésének eszköze. Ha azonban a kódex mégsem gondoskodik a sajtótanács felállításáról, akkor módosítani kell.

Egyes országokban az új kódex elfogadása jelentette a sajtótanács felállításához vezető első lépést, megteremtve az alapításához szükséges konszenzust.

4. A sajtótanácsok struktúrája és szabályai

Hogyan választhatjuk ki a helyi körülményekhez legjobban illő struktúrát?

Nincs egyetemes megoldás. A sajtótanács struktúrája függ egyebek mellett a demokratikus hagyományoktól, a kultúrától, a média fejlettségétől, a sajtószabadság állapotától, a földrajzi viszonyoktól, az államigazgatástól és az ország kormányzatától. Egyes helyeken a nyelvi különbségek is szerepet játszhatnak benne.

Ha az ország nagy, és számos adminisztratív egységre oszlik, a helyi önkormányzatok viszonylagos autonómiát élveznek, a regionális piacok között pedig jelentős különbségek mutatkoznak, a legjobb megoldást a regionális szervezetek kialakítása jelentheti. Ezek azonban csak a regionális médiumokat szolgálják, és nem zárják ki egy országos rendszer működését. A regionális sajtótanácsok független működése – szubjektív és pénzügyi okokból – nehézségekbe ütközhet. Minél kisebbek a régiók, annál nagyobb az összeférhetlenség esélye.

A legtöbb esetben annál jobb, minél központibb, függetlenebb, erősebb, és minél nagyobb tiszteletnek örvend a sajtótanács. Regionális sajtótanácsokat nem szabad létrehozni a média-ön szabályozás hatásainak részletes elemzése nélkül.

A Bolgár Sajtótanács létrehozása

A média önszabályozásáról folytatott vita Bulgáriában az 1990-es évek elején, a független média robbanásszerű megjelenésével kezdődött. Mint a legtöbb fiatal demokráciában, az elképzelés kezdetben itt is szűk körben: az egyetemi oktatók, az elméleti szakemberek, valamint a médiaszervezetek – köztük az Újságíró-szakszervezet – képviselői között vetődött fel.

1990 és 2002 között nem kevesebb, mint hét változatban készült etikai kódex a bolgár média számára, de nem született olyan mechanizmus, amely ezek bármelyikét érvényesítette volna. Csak a médiatulajdonosok aktív bevonása után tették meg az első gyakorlati lépéseket, és értek el kézzelfogható eredményeket. Fontos szerepet játszott az EU és a PHARE által támogatott, nemzetközi segítséget nyújtó projekt is, de az érdemi munka, a stratégia kidolgozása és a vita a helyszínen élő különböző érintettek erőfeszítéseinek eredménye volt.

A legtöbb bolgár médium képviselői – a köztársasági elnök, a miniszterelnök és az országgyűlés elnöke jelenlétében – 2004. november 25-én írták alá a bolgár média etikai kódexét. Újabb nyolc hónap telt el, amíg felállt a kódex betartását felügyelő testület, az Újságírói Etika Országos Tanácsa (www.mediaethics-bg.org), amely ma már teljes aktivitással működik.

Hogyan fogadjuk el és alkalmazzuk a sajtótestület szabályait?

A szabályokat általában az összes érintett (az újságírók, a szerkesztők, a médiatulajdonosok, a médiafogyasztók és a közönség) bevonásával folytatott viták után fogadják el. Sok múlik azon is, hogy milyen az adott ország jogrendje. Egyes helyeken – például az Egyesült Királyságban – a médiaipar szereplői maguk dolgozták ki a szabályokat. Azok az országok, amelyekben nemrégiben történt meg a rendszerváltás, vagy amelyek a média-önszabályozás kezdeti szakaszában járnak, a nemzetközi közösségtől kértek segítséget.

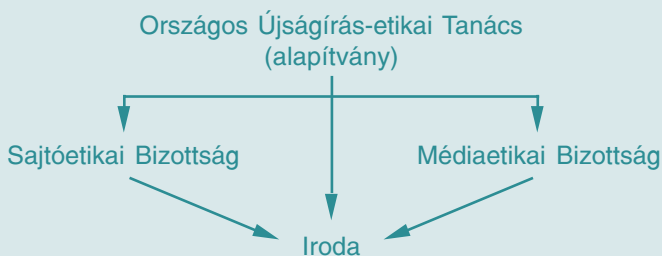
Általában hogyan épül fel egy sajtóbizottság?

Rendszerint egy alapítvány áll mögötte; a szervezet működéséért és finanszírozásáért a kurátorok felelnek. Az alapítvány felügyelete alatt egy vagy több bizottságot hoznak létre, amelynek az a feladata, hogy befogadja és kezelje a média működését kifogásoló panaszokat. Ezek a bizottságok is kurátorokból állnak, akik nem feltétlenül azonosak az alapítvány kurátoraival.

Más-e a struktúra akkor, ha ugyanaz a sajtóbizottság foglalkozik a nyomtatott sajtóval és az elektronikus médiával?

A sajtóbizottság legfontosabb feladata az, hogy kezelje az etikai kódex megsértését kifogásoló panaszokat. A sajtóbizottság az esetek legnagyobb részében ugyanúgy áll össze akkor, amikor különböző médiumokkal foglalkozik, egyszerűen azért, mert a legtöbb panasz hasonló a nyomtatott sajtó és az elektronikus média esetében.

A sajtótanács Bulgáriában

Az Országos Újságírás-etikai Tanács hét fős kuratóriumból áll, amely az alapító szervezeteket: a Bulgáriai Kiadók Szakszervezetét (két fő), a Bolgár Műsorszolgáltatók Egyesületét (két fő), a Bolgár Újságírók Szakszervezetét (egy fő), a Médiafejlesztési Központot (egy fő) és a Bolgár Média koalíciót (egy fő) képviseli.

Mindkét etikai bizottság 12 tagból áll. Őket három négyfős csoportban választják meg: az egyik csoport tagjait az újságírók, a másikéit a munkáltatók (a kiadók és a tulajdonosok), a harmadikéit pedig a civil társadalom képviselői és a közszereplők szavazzák meg. Az újságírók és a munkáltatók képviselőit a megfelelő szervezetek (például a Bolgár Újságírók Szakszervezete és a Kiadók Szakszervezete) közgyűlésein választják meg. A harmadik, független testület tagjairól az újságírók és a tulajdonosok állapodnak meg.

Forrás: www.mediaethics-bg.org

5. A sajtótanács tagjai és elnöksége

Kik legyenek a sajtótanács tagjai?

Elsősorban az újságírók, a médiatulajdonosok és a kiadók. A tagokat rendszerint szakmai szövetségek delegálják.

Az összes médiumot be kell vonni a munkába?

Ha sok médium utasítja el az etikai kódexet és a sajtótanácsot, az az önszabályozás egész koncepcióját lefékezi, és ürügyet szolgáltat az államnak arra, hogy beavatkozzon a sajtó munkájába. Ez rontja a magas szakmai normákat követő, korszerű üzleti vállalkozásként működő médiáról kialakuló képet, és hosszabb távon árt a média által nyújtott információk hitelességének és minőségének is.

Legyenek-e a kiadók is a sajtótanács tagjai?

A kiadók a média önszabályozásának elengedhetetlen résztvevői, még akkor is, ha nem végeznek szerkesztői munkát, mert a finanszírozás és a lapkiadás révén közvetve szerepet játszanak a normák alakításában. Távollétük csökkentheti az újságírók motivációját és a normák betartására való hajlandóságát. Helyes, ha a kiadók is tagjai a sajtótanácsnak, mert ez is része az üzleti vállalkozásként működő média társadalmi felelősségvállalásának.

Egyes országokban a kiadók és a médiatulajdonok támogatása nélkül hozták létre a sajtótanácsokat – példa erre Svájc. A tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy a kiadók és a médiatulajdonosok aktív bevonásával működő sajtótanácsokat a szakma és a közönség is nagyobb tiszteletben tartja.

Az etikai kódexeket gyakran figyelmen kívül hagyó „bulvársajtó” is részt vegyen-e a sajtótanács munkájában?

Ha az ilyen médiumok is csatlakoztak az etikai kódexhez, ugyanolyan kötelezettségekkel és jogokkal kell részt venniük a sajtótanács munkájában, mint a többinek. Ha nem írták alá, nem jelenthetnek fenyegetést a sajtótanácsra nézve. A legtöbb sajtótanács nem a média fősodra és a „bulvársajtó” között tesz különbséget, hanem a professzionális és a nem professzionális média között.

A sajtótanács tagjai Hollandiában

A Holland Sajtótanácsot (www.rvdj.nl) a *Stichting Raad voor de Journalistiek* alapítvány hozta létre és működteti. Munkájában részt vesz az összes fontos médiaszervezet:

- a Holland Újságíró-szakszervezet (*Nederlandse Vereniging van Journalisten*),
- a Holland Főszerkesztők Társasága (*Nederlands Genootschap van Hoofdredacteuren*),
- a Holland Nemzeti Hírügynökség (*Algemeen Nederlands Persbureau*),
- a nyomtatott sajtó több koordináló szervezete,
- a közszolgálati és a kereskedelmi műsorszolgáltatók koordináló szervezetei,
- a *Planet Internet* internetes szervezet.

Ki legyen a testület tagja?

Többféle gyakorlat van. A sajtótanácsok általában a legnagyobb szakmai csoportosulások képviselőiből és a közönség köztisztelőinek örvendő tagjaiból állnak. Képviseletethetik magukat a közhivatalnokok is, függően az adott országtól és személyes kvalitásaiktól, ám az ő részvételüknek korlátozottnak kell lennie, és szerepüket a többi résztvevővel egyetértésben kell meghatározni.

A közönség képviselői a sajtótanácsok 80 százalékában játszanak fontos szerepet. Ennek komoly haszna van, mert nagyobb hitelességet nyújt a testületnek, biztosítja transzparenciáját és elszámoltathatóságát, független és torzításmentes nézőpontokat von be munkájába, és megszólalási lehetőséget kínál a médiafogyasztóknak, különösen azokban az országokban, ahol nem működnek médiafogyasztói egyesületek.

Hogyan kell a testület tagjait jelölni?

A tagokat demokratikus eljárással kell jelölni. Ez rendszerint azt jelenti, hogy a szakmai közösség tagjai és azok a médiumok jelölik és választják meg őket, akik és amelyek csatlakoztak az etikai kódexhez, és elfogadták a leendő sajtótanácsot. Egy másik lehetőség az, hogy a tagokat független jelölőbizottság jelöli – emellett döntöttek az Egyesült Királyságban is.

Mik a testületi tagok feladatai?

Ennek gyakorlata is különbözhet az egyes országokban, de a testület tagjainak elsődleges feladata az, hogy felügyeljék: a sajtótanács küldetéséhez híven, legfontosabb alapelveivel összhangban járjon el. Nekik kell jóváhagyniuk a panaszok kezelésének szabályait és eljárás-módját is. Időnként ők dolgozzák ki a bonyolultabb ügyek megoldásának irányelveit is. Általában az is a feladataik közé tartozik, hogy népszerűsítsék a szakmai normákat és képviseljék az önszabályozás elvét.

A testület tagjai teljes munkaidőben dolgoznak?

Nem, a munkát a szabadidejükben végzik. A testületi ülések gyakorisága szabályzatuk függvényében változik. Bulgáriában, ahol a tanács feladata inkább a stratégiai kérdések kezelése, a testület átlagosan évente három alkalommal ül össze.

Szükség van-e egy sajtótanácsban a napi munkát végző adminisztratív személyzetre?

Igen. Ez biztosítja, hogy zökkenőmentes legyen a panaszok értékelésének folyamata: a beérkező kérdések napi kezelése, előzetes válogatása, a további információk beszerzése, a testületi ülések és – szükség esetén – a külső szakértői anyagok előkészítése, valamint a sajtótanács döntéseinek és határozatainak nyilvánosságra hozása.

6. A panaszok kezeléséért felelős tagok

Hány embernek kell felelnie a panaszok kezeléséért?

Attól függ, hány médium vesz részt az önszabályozó testület munkájában, és milyenek az adott ország sajátosságai. A résztvevők számának elég magasnak kell lennie ahhoz, hogy különböző nézőpontok kapjanak hangot – ami abban segíti a tanácsot, hogy megőrizze objektivitását, és növelje a média-önszabályozás gondolatába vetett bizalmat –, de nem lehet olyan magas, hogy az akadályozza a közös határozatok meghozatalát. A résztvevők létszámának páratlannak kell lennie, megelőzendő, hogy két különböző álláspont azonos számú szavazatot kapjon. Az optimális létszám hét és tizenegy fő között van.

Szükségük van-e a tagoknak jogi végzettségre?

Egyáltalán nincs. Az etikai kódex nem hivatalos jogi dokumentum, a tanács pedig nem bíróság. Tagjainak inkább személyes és szakmai erkölcsi feddhetetlenséggel, mint jogi ismeretekkel kell bírniuk. Szemben az igazságot és a büntetést ötvöző bírósági határozatokkal, a sajtótanács döntéseinek célja a korrekció: az újságírás normáinak megerősítése és a társadalom objektív tájékozódáshoz való jogának védelme. Határozatai nem akadályozhatják meg a panaszost abban, hogy bírósághoz forduljon.

7. A sajtótanács finanszírozása

Miből lehet egy sajtótanács munkáját finanszírozni?

A legjobb olyan rendszert kialakítani a sajtótanács finanszírozására, amely biztosítja függetlenségét. Ideális esetben több különböző forrásból finanszírozzák. A legnagyobb összeggel a médiaipar járul hozzá működéséhez, mint Hollandiában és Svédországban, vagy egyenlő arányban veszik ki a részüket a költségekből az újságírók és a tulajdonosok, mint Norvégiában. Egyes országokban azonban – például Svájcban – kizárólag az újságírók gondoskodnak a finanszírozásáról. Azokban az országokban, amelyekben nemrégiben történt meg a rendszerváltás, és amelyek még a média-önszabályozás korai szakaszában járnak, fontos szerepet játszhatnak a nemzetközi szponzorok is.

Milyen szerepe van az államnak a sajtótanács finanszírozásában?

Egyes országokban – például Luxemburgban vagy Cipruson – elfogadják az állam pénzügyi hozzájárulását is, mivel a közszolgálati médiumok is csatlakoztak az etikai kódexhez. Az ilyen hozzájárulás felügyeletére szigorú ellenőrző mechanizmusokat kell létrehozni, megakadályozandó a sajtótanács munkájába való állami beavatkozást.

Hogyan lehet pártatlan egy sajtótanács, ha elsősorban a médiaipar finanszírozza?

A pártatlanságot a világos eljárási szabályok és az átlátható mechanizmusok biztosíthatják. A finanszírozás és a panaszokról hozott döntések folyamatait el kell választani egymástól.

Milyen finanszírozási mechanizmusokat kell kidolgozni?

A finanszírozás alapját a tagdíj vagy a médiumok helyzete jelentheti, figyelembe véve azok példányszámát és forgalmát. A további adományokról olyan, transzparens nyilvántartást kell vezetni, amelyhez az

önszabályozó testület munkájában részt vevő valamennyi médium hozzáfér. A sajtótanács éves jelentéseiben szerepelnie kell egy olyan elszámolásnak is, amelyből kiderül, melyik médium milyen összeggel járult hozzá a működéséhez.

A döntéshozó bizottság legtöbb tagjának függetlennek kell lennie a médiumoktól, a tanács szabályzatának pedig egyértelműen ki kell mondania, hogy döntései semmilyen módon nem függhetnek a finanszírozástól vagy a médiumoktól kapott adományoktól.

Hogyan lehet biztosítani a sajtótanács finanszírozását?

Először is mindazon médiumok éves anyagi hozzájárulásával, amelyek csatlakoztak az etikai kódexhez, és elkötelezték magukat a sajtótanács döntéseinek tiszteletben tartása mellett. A finanszírozást biztosíthatja az is, ha a sajtótanács részt vesz olyan tevékenységekben, mint például egy évkönyv kiadása, különböző projektek végrehajtása, adatbázisok fejlesztése, vagy specifikus kérdésekkel kapcsolatos forráskereső kampányok szervezése. A finanszírozási forrásokról világos nyilvántartást kell vezetni.

A jól működő gyakorlatra példa Bulgáriában a „Válassz bolgár terméket!” promóciós kampány, amelyben valamennyi résztvevő médium vállalta, hogy bevételének bizonyos százalékát a sajtótanácsnak adományozza.

A tíz legfontosabb teendő a sajtótanács létrehozása előtt:

1. Össze kell hívni az összes médiumot.
2. El kell nyerni a szerkesztők egyetértését.
3. El kell nyerni a kiadók egyetértését.
4. El kell nyerni a kormányzat és a közönség támogatását.
5. Meg kell határozni a közös etikai irányelveket, és egyetértésre kell jutni róluk.
6. Meg kell határozni a kiadásokat és a finanszírozás lehetséges forrásait.
7. Meg kell vitatni és létre kell hozni a testület struktúráját (alkalmazottak, médiumok).
8. Dönteni kell a testület hatalmáról (proaktivitás, a panaszokról való döntés).
9. A médián keresztül és az újságíró-képzésben fel kell hívni a figyelmet az etikai kódexre.
10. Együtt kell működni más, hasonló szervezetekkel, és meg kell velük osztani a korábbi tapasztalatokat.

8. Sajtótanácsok létrehozása fiatal demokrációkban

Milyen nehézségekbe ütközik a sajtótanácsok létesítése a fiatal demokrációkban?

A legfontosabb nehézségek az alábbiak:

- Hiányoznak az önszabályozás hagyományai, a vele kapcsolatos tapasztalatok.
- Az újságíró-társadalmat politikai törésvonalak osztják meg, így az újságírók különböző frakciói között hiányzik a párbeszéd és a szolidaritás, ami megakadályozza, hogy együtt lépjenek fel közös érdekeik védelmében.
- A piac korlátozott, a nemzetgazdaság egésze fejletlen, így csak kevés újság és műsorszolgáltató él meg a piacból, a többi pedig rákényszerül arra, hogy az anyagi támogatás elnyerése érdekében a politikai erőkkel szövetkezzen.
- A politikai elitek változatlanul nyomást gyakorolnak a médiára – különösen a közszolgálati médiára –, hogy azt a hatalom gyakorlóihoz lojálisra tegyék, és hogy korlátozzák a kritikus újságírást.
- A politikai elitek és a médiaiparban érdekelt üzleti csoportok szorosan együttműködnek egymással és kölcsönösen függenek egymástól, ami az újságírók politikai és gazdasági függőségéhez vezet.

Lehet-e sajtótanácsot létrehozni azokban az országokban, amelyekben a politikai elitek ellenzik az önszabályozást?

Ez jellemző probléma azokban az országokban, ahol a rendszerváltás nemrégiben ment végbe. A sajtótanácsokat itt a nemzetközi közösség aktív segítségével lehet létrehozni. Az új önszabályozó testület sikerét az biztosíthatja, ha a kérdést sikerül az ország nemzetközi politikai kapcsolatainak napirendjére tűzni.

Ha a legtöbb médium a kormányzat felügyelete alatt áll, hogyan működhet a sajtótanács?

A demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban az, hogy kinek a tulajdonában állnak a médiumok, semmilyen hatást nem gyakorol az önszabályozásra. A totalitárius kormányzat alatt működő országokban azonban, ahol a médiumok többsége állami tulajdonban van, rendkívül nehéz feladatot jelent a független és hatékony sajtótanács létrehozása. Valamelyest hatékony sajtótanácsok ugyanakkor még azokban az afrikai országokban is működnek, amelyekben a nemzetközi közösség aggodalommal figyeli a sajtószabadság helyzetét.

Az államigazgatásnak az egész világon részei azok a tájékoztatási és kommunikációs minisztériumok, amelyek jelentős – és gyakran meglehetősen ellentmondásos – szerepet játszanak a médiaetika és az önszabályozás formálásában. Ezekben az országokban feltétlenül párbeszédet kell kezdeményezni a kormányzattal, és meg kell győzni a média-önszabályozás hasznáról.

Ha az újságok jó részének fennmaradása a hirdetőik jóindulatától függ, hogyan kerülhetik el azok nyomásgyakorlási kísérleteit?

Ezt olyan szervezeti struktúra létrehozásával tudják elérni, amely világosan szétválasztja a szerkesztői és a hirdetési osztály feladatait. A szakmai kódexeknek szabályozniuk kell az összeférhetetlenség kérdését, és ki kell mondaniuk, hogy az újságírókat a cikkek írásában nem befolyásolhatják kereskedelmi szempontok, így a hirdetők érdekei sem. A médiumoknak arról is szabályokat kell hozniuk, hogy az újságírók a cikkek megírásáért milyen ajándékokat vagy költségtérítést fogadhatnak el a vállalatoktól, beleértve ezekbe az utazási kiadásokat és az árumintát is.

A hirdetői nyomást az is csökkenti, ha a médiában intenzív verseny folyik, a tulajdonviszonyok átláthatóak, közbizalmat élvező független szereplők monitorozzák a médiát, a médiumok pedig évente közzéteszik

vállalati és pénzügyi jelentéseiket. Hasznos a hirdetőik és a hírügynökségek, illetve az újságírók és a szerkesztők képviselői közötti párbeszéd is.

Hogyan lehet legyőzni a médiaszakembereket megosztó politikai nézetkülönbségeket, és egyetlen önszabályozó testületet létrehozni?

A sajtótanácsok inkább szakmai, mint politikai testületek, amelyekben a médiát képviselők szakmai kvalitásainak kell döntő szerepet játszaniuk. A politikai pártatlanságot az biztosíthatja, ha az összeférhetlenség kizárására szigorú szabályokat alkotnak. Ilyen szabály lehet az, hogy a politikai pártok döntéshozó testületeinek tagjai nem lehetnek a sajtótanács kurátorai, és az is, hogy a tagoknak írásban kell kijelenteniük: nem sértik az összeférhetlenség követelményét.

Mi a teendő akkor, ha a testülethez nem nyújtanak be elegendő számú panaszt?

A sajtótanácsnak először is azt kell megvizsgálnia, mi lehet ennek az oka. Rendszerint az, hogy kevés nyilvánosságot kap a tanács működése. De az is lehet, hogy túl bonyolultak a panaszok benyújtásának szabályai, vagy az emberek nem bíznak a tanács tagjaiban. A szükséges intézkedéseket az okok beazonosítása után lehet megtenni.

A panaszok száma országról országra nagymértékben változik. Az Egyesült Királyságban évente átlagosan 3500 panaszt nyújtanak be, de ezek közül csak 300 ügyében születik döntés; a sajtótanácsok Németországban átlagosan 400, Hollandiában csak 80 panasszal foglalkoznak.

5. fejezet

Az ombudsman

Önszabályozás a hírmédiumon belül

Véronique Maurus

Szemben a sajtótanácsokkal, a legtöbb ombudsman egyetlen médiumnak dolgozik. Kapcsolatot teremt a hírmédium munkatársai és felhasználói (az olvasók, a nézők vagy a hallgatók) között, fogadja az utóbbiak észrevételeit és panaszait, és megoldást keres a két fél közötti vitás ügyekre.

Ez a fejezet előbb az ombudsman feladatait elemzi, majd felvázolja a pozíció létrehozásának módját, végül megvizsgálja a munkakör ellátása során felmerülő nehézségeket.

1. Az ombudsmani intézmény fejlődése

Hogyan kezdődött a hírmédiumon belüli önszabályozás?

Eredetileg a hírmédiumon belüli önszabályozás a leggyakrabban egy egyszerű panaszosztály formájában működött. 1913-ban a *New York World* egyik munkatársának tudomására jutottak az elégedetlen olvasók sérelmei, és továbbította őket a szerkesztőknek. Ezt a modellt követte az 1920-as években a michigani *Detroit News*, majd – szervezettebb formában – a tokiói *Asahi Shimbun*, amelynél egy bizottság vizsgálta ki a panaszokat, és továbbította őket a főszerkesztőknek.

Az „ombudsman” kifejezés – amely svédül „képviselőt” jelent – számos más nyelvben is megjelent, és olyan férfit vagy nőt jelöl, aki mediátori szerepet tölt be, és az állampolgárok panaszait vizsgálja ki. A sajtó kontextusában először Kentuckyban, Louisville városában megjelenő *Courier-Journal* című napilap alkalmazta, amely 1967-ben a helyi hírek osztályának korábbi vezetőjére bízta az olvasók és az újságírók közti kapcsolatok kezelését. A következő lépést 1970-ben a *Washington Post* tette meg, amely az egyik helyettes felelős szerkesztőjét kérte fel arra, hogy meghallgassa az olvasók panaszait, belső feljegyzéseket írjon, és rovatot nyisson, amelyben szabadon megírhatja véleményét. A rendszer fokozatosan tökéletesedett, és egyre interaktívabbá vált, feldolgozva és közvetítve az olvasók és az újságírók észrevételeit, bírálatait, megjegyzéseit és helyesbítéseit.

A példát a világ más országaiban is követték. Azonban ma az Egyesült Államokban is csak a napilapok két százalékának van ombudsmanja, máshol pedig ennél is kisebb az ilyen lapok aránya.

Ombudsman a *Le Monde*-nál

A *Le Monde* mindig arra törekedett, hogy szoros kapcsolatot tartson fenn olvasóival. Az 1960-as években – helyettese segítségével – maga a lapigazgató válaszolt a levelekre, részleteket közölve belőlük, és gondoskodva arról, hogy az összes észlelt hibát korigálják.

1994-ben – egy súlyos bizalmi válság és példányszám-zuhanás után – ombudsmant neveztek ki az olvasói levelek osztályának élére azzal a megbízással, hogy újítsa meg az olvasók és a szerkesztők közötti párbeszédet. Az elképzelés működött, annak ellenére, hogy a vezetés és az ombudsman közötti viszony néhány évvel később feszültté vált.

Az ombudsman teljesen független a főszerkesztőtől, és csak a kinevezéséről döntő ügyvezető igazgatónak felel. Szankciókat nem kezdeményezhet, de hetente megjelenő rovatában az általa választott témában ad hangot véleményének. A rovatot az ombudsman engedélye nélkül mások nem szerkeszthetik, nem vágthatják meg, és nem módosíthatják.

2002-ben belső kézikönyv, úgynevezett „charta” jelent meg. Ez a 2004-ben átdolgozott, 212 oldal hosszú „biblia” egyrészt gyakorlati szabályokat fogalmaz meg (helyesírás, rövidítések, idegen nevek átírása stb.), másrészt tartalmaz egy, a szerkesztőknek szóló szakmai kódexet. Az ombudsman gondoskodik arról, hogy a chartát betartsák, felülvizsgálják és kiegészítsék, a helyesbítéseket pedig közzétegyék.

Csak a nyomtatott sajtóban van ombudsman?

Nem. Franciaországban például a közszolgálati rádióállomások és televíziócsatornák is innovatív szerepet játszottak az ombudsmani intézmény kiépítésében. A *France 2*, a *France 3* és a *Radio France*

Internationale szerkesztőségében 1998 óta dolgozik ombudsman, vagyis a posztot kevéssel a *Le Monde* után hozták létre, de sokkal korábban, mint számos más lap, például a *La Dépêche du Midi* (2001), a *Midi Libre* (2004), a *Sud-Ouest* (2006) és a *L'Express* (2006).

Hol találhatunk további információkat az ombudsmanokról?

A Hírombudsmanok Szervezete (*Organization of News Ombudsmen*, ONO) 60 tagot számláló nemzetközi szervezet. Tagjainak többsége az Egyesült Államokban dolgozik (35 regisztrált időszaki kiadvány), őket – létszámukat tekintve messze elmaradva – az Egyesült Királyság és Hollandia (három-három tag), illetve Svédország és Törökország (két-két tag) követi. Franciaországot egy napilap, a *Le Monde*, és két közszolgálati televíziócsatorna: a *France 2* és a *France 3* képviseli. A további, egyetlen lapombudsmannal rendelkező országok közé tartozik Brazília, Kanada, Dánia, Izrael, Spanyolország, Portugália és Japán.

Az ombudsmanokkal az újságíró-szervezeteken vagy az őket foglalkoztató médiumokon keresztül lehet kapcsolatba lépni; az utóbbiak listája megtalálható az ONO honlapján (<http://www.newsombudsmen.org>).

2. Az ombudsman munkája

Mik az ombudsman feladatai?

Az ombudsman segíti elő a médium olvasói/hallgatói/nézői és munkatársai közötti párbeszédet. Az elképzelés az, hogy a lap kapcsolattartó személyt biztosítson felhasználóinak, aki – önkritikára ösztönözve – növeli a médium hitelességét, különösen abban az esetben, ha nem túl jó a róla alkotott kép.

Mi az ombudsman legfontosabb szerepe?

Az ombudsman biztosítja az adott médium szabályainak és szokásainak tiszteletben tartását, egyfajta belső minőségellenőrzést nyújt. Íratlan szerződést kínál a közönségnek, amelyben a médium vállalja, hogy

- a lehető legpontosabb, legteljesebb és legvilágosabb információkat nyújtja,
- világosan megkülönbözteti egymástól a tény- és a véleményközléseket,
- korrigálja az elkövetett hibákat,
- bemutatja a vélemények sokaságát és sokszínűségét,
- nem sérti meg az emberek jogait, és tiszteletben tartja magánszférájukat.

Minden médiumnál ugyanazt a szerepet tölti be az ombudsman?

Az ombudsman szerepe nagymértékben különbözhet az egyes médiumokban. Egyes ombudsmanok sok időt töltenek az újságírókkal, mások távolságot tartanak tőlük, és semmi közük nincs a napi munkához. Egyesek csak összegzik a beérkezett leveleket, mások jegyzeteket vagy belső feljegyzéseket írnak, megint mások maguk írják a helyesbítéseket vagy internetes blogot vezetnek, amelyben valós időben válaszolnak az olvasók észrevételeire. Vannak olyan ombudsmanok is, akik az olvasók

gyakorlati és jogi kérdéseire válaszolnak – igaz, ezzel feladatkörük határait feszegetik. Végül vannak olyanok is, akik a lap vezetésének szóvivőjeként és PR-ügynökeként dolgoznak.

Mi az ombudsman munkája a mindennapokban?

Az ombudsman gyűjti össze a médium felhasználóinak bírálatait és javaslatait, illetve a szerkesztőbizottság, a vezetés és az adminisztráció magyarázatait, és ő tesz kísérletet a kettő összeegyeztetésére. Amellett, hogy mediátorként dolgozik, megfigyeli, hogyan működik az adott hírmédium, és felhívja a figyelmet az olvasókkal „kötött” íratlan szerződéstől való eltérésekre. A nyomtatott sajtóban mindezekről állandó rovatban számol be.

Közvetlenül kommunikál-e az ombudsman az olvasókkal/hallgatókkal/nézőkkel?

Természetesen. Ők jelentik az ombudsman információinak és legitimitásának legfőbb forrását. A kapcsolattartás főként közvetlen levelezés útján történik. Ez nem nehéz, különösen ma, az e-mail korában – feltéve persze, hogy a levelezés kezelésére jól szervezett rendszer áll az ombudsman rendelkezésére. Fontos például, hogy megfelelő dokumentáció segítse munkáját, és kellő tapasztalata legyen a (nagy számban előforduló) lobbycsoportok, szekták, manipulátorok és notórius levélírók felismeréséhez (és elkerüléséhez).

A *Le Monde* szerkesztőségében a leveleket – az olvasókat különösen foglalkoztató témakörök szerint – négy csoportba sorolják. Ezek a következők:

- általában a hírekkel kapcsolatos észrevételek,
- a hibák jelzése (a lapnak számos szórszálhasogató olvasója van, akinek figyelmét semmi nem kerüli el, és különös örömet lel a hibák leleplezésében),

- az egyes hírek kezelésével kapcsolatos megjegyzések,
- az olyan tényekről szóló beszámolók, amelyeknek az olvasók szemtanúi vagy részesei voltak.

Az ombudsman internetes blogot is vezethet, ám ez folyamatos figyelmet, így további munkatársak bevonását jelenti.

Tükrözi-e az olvasókkal folytatott levelezés a médium problémáit?

Az olvasókkal folytatott levelezés teszi lehetővé az általános tendenciák és különösen a „szerződészegések” beazonosítását. A legtöbb levélíró elégedetlen valami miatt, de nem feltétlenül ragad valamennyi levélíró ugyanazért tollat. Ha hirtelen olyan levelek tömege érkezik, amelyek ugyanahhoz a problémához fűznek észrevételt, vagy hasonló érzésnek adnak hangot, arról a médiumnak tudnia kell, hogy elvégezhesse a szükséges korrekciót. Az ombudsman feladata ilyenkor az, hogy meghallja a médiafelhasználók hangját.

3. Az ombudsman által alkalmazható szankciók

Hogyan hoz az ombudsman döntést?

Ha (levélben, e-mailben, telefonon vagy másképp) bírálat érkezik hozzá, az ombudsman először eldönti, megalapozott-e – nem ritka, hogy a médiafelhasználók túlzásba esnek vagy hibát vétének. Az ombudsmanoknak általában megvan a maguk etikai kódexe, de a panaszokat ideális esetben az elfogadott belső szakmai kódex alapján ítélik meg. Ha nincs ilyen, javaslatot tesznek a létrehozására. Hivatkozhatnak más szakmai kódexekre is.

Milyen szankcionális lépéseket tehet az ombudsman?

Hatékony eszköz a nyilvánosság, vagyis az, ha közli a beérkezett levelek részleteit és a helyesbítéseket, különösen akkor, ha saját rovatot vezet, amelyben megírja a hiányosságokat és a hibákat. Különböző súlyú erkölcsi szankciókat is alkalmazhat. Az ombudsman

- továbbíthatja az olvasóval folytatott levelezését a kérdéses cikk szerzőjének, és válaszadásra kérheti (ez az enyhe „büntetés”);
- emellett kérheti, hogy az újság helyesbítést tegyen közzé (ez a normális „büntetés”);
- olvasói levélként részletet közölhet a bírálatból (ez a komoly „büntetés”);
- saját rovatában tárgyalhatja az elkövetett hibát (ez a legnagyobb „büntetés”), de ezt csak a legsúlyosabb esetekben szabad megtennie, mert az újságírók a jó hírért sértő nyilvános bírálatnak tekintik.

Hogyan választja meg az ombudsman a legmegfelelőbb szankciót?

Ha hatékonyságra törekszik, és jó kapcsolatot igyekszik fenntartani munkatársaival, az ombudsmannak nem szabad minden esetben

szankciót alkalmaznia, és tartózkodnia kell attól, hogy megsértse az újságírókat és azok jó hírét. Bölcsen, az igazságtalanságot vagy a túlzást kerülve kell döntenie. Gyakran felesleges néven neveznie a szereplőket, mert az érintettek – és munkatársaik – már tudják, kikről van szó.

Ennél is fontosabb és konstruktívabb, ha megérti, hogy miért követték el a hibákat. A háttérben meghúzódó, általánosabb természetű okokat rendszerint fel lehet tární. Előfordulhat például, hogy egy lapszám azért sikertelen, mert a gyártás során túl nagy nyomás nehezedik a szerkesztőkre, vagy személyzeti problémák merülnek fel, ezért egyes cikkeket egyáltalán nem vagy nem megfelelően ellenőriznek. Ezekben az esetekben az ombudsman tapintatosan javaslatot tehet a megoldásra is, ügyelve arra, hogy ne avatkozzon a szerkesztőségi hierarchiában máshol állók feladataiba. Az ombudsman nem bíró vagy rendőr. Ideális esetben nem más, mint a csoport lelkiismerete.

4. Az ombudsmani pozíció létrehozása

Ki dönt az ombudsmani pozíció létrehozásáról?

A magánmédiumok esetében a vezetés, a közmédiumokéban a kuratórium.

Hogyan lehet egy médiumot rávenni arra, hogy ombudsmani pozíciót hozzon létre?

Általában azután hozzák létre az ombudsmani pozíciót, hogy az olvasók körében bizalmi válság mutatkozik, a médium pedig helyre kívánja állítani velük kapcsolatát. Ez történt a *New York Times*-zal is, amely 2003 októberében nevezett ki ombudsmant, miután a lapot megrázta, hogy kiderült: egyik munkatársa plágiumot követett el, és koholt történeteket közölt.

Milyen érvek győzhetik meg a médiatulajdonosokat arról, hogy érdemes ombudsmant alkalmazniuk?

Az ombudsman – túl azon, hogy „divatba” jött (a világ vezető lapjainak zöme foglalkoztat ombudsmant) – komoly gesztus az olvasók felé, és elősegíti a velük való kommunikációt. Javít a közölt információk minőségén, stílusán és szerkesztettségén. Megelőzi a súlyosabb bajokat: a szerkesztőbizottság vezetőjével jó kapcsolatot ápoló ombudsman egyfajta „előretolt helyőrség” szerepét játszhatja. Végül, ha jól ír, a rovata népszerű, széles körben olvasott lesz. A közönséget nagyon érdekli, hogyan gyűjtenek az újságírók információkat, és mi történik a színpalak mögött.

Milyen lépések vezetnek az ombudsmani pozíció létrehozásához?

Az első szakaszban létrehoznak egy levelezési osztályt, amely (postán, e-mailben vagy telefonon) fogadja a médiafelhasználók üzeneteit, majd

feldolgozza és megválaszolja őket, továbbítja az észrevételeket az arra illetékeseknek, és – ha szükséges – részleteket közöl belőlük. Az interneten keresztül is lehet ilyen szolgáltatást működtetni.

Ezután olyan chartát kell alkotni, amelyet valamennyi érdekelt fél elfogad, és amely a felhasználókkal „kötendő” kimondatlan szerződés alapja lehet. A *Le Monde* chartája például kimondja, hogy az információkat a lehető legpontosabban, legteljesebben és legvilágosabban kell közölni; világosan el kell választani egymástól a tény- és a véleményírásokat; korrigálni kell a hibákat; a lapnak tükröznie kell a vélemények sokaságát és sokszínűségét; nem szabad megsértenie az egyének jogait, és tiszteletben kell tartania magánszférájukat.

Ezután kell kiválasztani az ombudsman személyét, és értesíteni az olvasóközönséget a kezdeményezésről.

5. Az ombudsman kiválasztása

Újságírót válasszanak-e ombudsmannak?

Igen. Az elkövetett hibák és tévedések, illetve a munkával járó nehézségek mértékét csak szakember képes pontosan felmérni. A médiafelhasználók gyakran nagyon szigorúak, és nem ismerik azokat a körülményeket, amelyek között az újságírók dolgoznak, sem azokat a nehézségeket, amelyekkel szembe kell nézniük – például az időkorlátokat, az információforrások megkeresésének nehézségeit és a rájuk nehezedő általános nyomást. Az ombudsman munkájának része az is, hogy mindezeket elmagyarázza az olvasóknak, akik sokra értékelik, ha értesülhetnek arról, hogyan készül az újság.

Az újságírók ugyanakkor nem érzékelik, hogy az általuk elkövetett hibák (túlzások, torzító szalagcímek, helyesírási és nyelvtani tévesztések stb.) mennyire zavarják az olvasókat és rombolják a lap hitelességét. Rosszul viselik a kritikát is. Elég nehéz az is, ha a bírálatot kollégáiktól kapják, külső személytől pedig szinte képtelenség elfogadni.

Milyen követelményeknek kell egy ombudsmannak megfelelnie?

Legyen tapasztalt, a szerkesztés kérdéseiben jártas, szakmailag elismert és – mindenek felett – pártatlan. A fontos követelmények közé tartozik a szellemi függetlenség is, amelyet ugyan nem könnyű mérni, de a jelölt háttere és pályája alapján fel lehet ismerni. Az ombudsmannak rendelkeznie kell némi diplomáciai érzékkel is, amelyet hosszabb távon ugyancsak fel lehet ismerni. Nem árt az sem, ha van tekintélye.

Az ombudsman nem kötődhet túl szorosan egyetlen újságírói „klickhez” sem (ilyenek mindig vannak), sem szakszervezethez, politikai párthoz vagy a médium vezetéséhez, és a médiumon belüli különböző véleményáramlatoknak egyaránt el kell fogadniuk a személyét.

Ki választja ki az ombudsmant?

Általában a médium vezetése, jó esetben egyeztetve a szerkesztőség munkatársaival. Ideális esetben döntésüket egyeztetik az újságíró-szövetséggel is (ha van ilyen). Egyes újságoknál az ombudsmant határozott időre választják, ami népszerűséget biztosít neki – de a vezetőség szemében gyanússá is teheti.

Mit lehet tenni azért, hogy a szerkesztők elfogadják az ombudsmant?

A szerkesztőknek és a vezetésnek elfogadott, közös szakmai kódexszel kell rendelkezniük, az újság céljáról és az olvasókkal „kötött” kimondatlan szerződésről pedig belső konszenzusnak kell születnie. Az információknak a megfelelő módon kell áramlaniuk a szervezeten belül, és meg kell teremteni a belső kritika és a szabad szólás feltételeit is.

Mennyire érzékenyek az újságírók az ombudsman kritikájára?

Túlságosan is. Az újságírók nem szeretik, ha valaki a dolgukba üti az orrát, és rosszul viselik a bírálatot. A klasszikus reakciójuk ez: „Miért szól bele az ombudsman? Nem ez a dolga.” Az ombudsmannak nagyon ügyelnie kell pártatlanságára, nehogy az újságírók a nem-lojális kollégát lássák benne, aki a vezetés „rendőreként” (rosszabb esetben kémeként) dolgozik.

Mennyi az ombudsmanok átlagos jövedelme?

Annyi, mint egy osztályvezetőé vagy egy főszerkesztőé; néha még több. Általában meglehetősen magas, mert az ombudsmanok rendszerint jó nevű újságírók, akiket kollégáik is elismernek, és korábban is nagy felelősséggel járó pozíciókat töltöttek be.

Ki fizesse az ombudsmant?

Maga a médium; szerencsés, ha az ombudsman honoráriumát az állam adómentes kiadásá teszi.

6. Az ombudsmani feladatkör nehézségei

Hogyan lehet biztosítani az ombudsman függetlenségét?

Az ombudsman kinevezésének legalább két évre kell szólnia; olyan, rendszeres rovattal vagy műsorral kell rendelkeznie, amely kívül esik a szerkesztőségi hierarchia jelentette ellenőrzési formákon; és közvetlen kapcsolatban kell állnia a közönséggel.

Kulcsfontosságú, hogy az ombudsman független fórumon adhasson hangot véleményének. A *Le Monde*-ban egyedül az ő megszólalását nem szerkesztik a szokott módon. A rovat nyújt lehetőséget az ombudsmannak arra, hogy az olvasókhoz, az újságírókhoz és – szükség esetén – a lap vezetéséhez forduljon. Rendkívül kényes kérdésekről van szó; a legnehezebb feladatot mindig a téma megválasztása jelenti.

Az ombudsmannak főképp saját népszerűsége nyújt védelmet. A *Le Monde* egyik főszerkesztő-helyettese egy ízben megpróbálta leváltani az ombudsmant, de kísérlete felzúdulást váltott ki a munkatársak körében. A lapvezetés csak meglehetősen nehezen tudja megszüntetni ezt a pozíciót vagy leváltani annak betöltőjét, nem utolsósorban azért, mert ez a lépése katasztrofális hatást gyakorolna az újságról kialakult képre.

A közelmúltban – kiadáscsökkentő lépésként – számos amerikai újság vetett véget ombudsmanja tevékenységének. Ez a veszéllyel is együtt jár, hogy a helyére „kommunikátort” neveznek ki, a pozíciót a vezetés szócsövénév alakítva át. De ezzel sem az olvasókat, sem a szerkesztőket nem lehet félrevezetni; az efféle váltás jó esetben csak hatástalan, rossz esetben megvetést vált ki.

Hisznek-e az olvasók az ombudsman függetlenségében és az újságírókra gyakorolt hatásában?

Sokan gyanakvóak. Nem értik meg, hogy az ombudsman léte és az ombudsmani kritika fenyegetése az önszabályozás nagyon hatékony

eszköze. Elfelejtkeznek arról, hogy a rovatot a lapon belül is olvassák. Azt szeretnék, ha az ombudsman az ő szempontjaikat tenné a magáévá, és hétről hétre csak az újságírókat bírálná. Az ombudsmannak azért is közvetlen kapcsolatot kell fenntartania velük, hogy tisztázhassa és megmagyarázhassa saját szerepét.

Az olvasók ugyanakkor rendszerint nagyon örülnek annak, ha választ kapnak kérdéseikre, és hízeleg nekik, ha az ombudsman rovatában idéz leveleikből. A „farkasokból” ilyenkor „bárányok” lesznek. Meglepő azt látni, hogy már a válaszadás pusztán aktusa is milyen könnyen és gyorsan kapcsolatot teremt az olvasókkal.

Mekkora játéktere van az ombudsmannak?

Nagyon csekély. Folyamatosan kompromisszumot kell találnia egyfelől az olvasók legitím aggályai (és az újság minősége), másfelől az újságírókkal való kapcsolat fenntartása (hatékony működésének bizonyítéka) között.

Minden azon múlik, hogy az ombudsmannak sikerül-e inkább a bizalmon, mintsem az ellenségességen nyugvó kapcsolatot teremtenie az újságírókkal és a vezetéssel. Egyikőjükhöz sem állhat túl közel, de nem is lehet kimondottan ellenségesen hozzájuk. Ha túl közel állnak egymáshoz, az ombudsmant afféle pr-ügynökként kezelik, és munkája semmilyen hasznot nem hajt: az olvasók elégedetlenek lesznek, és nem olvassák el a véleményét. Ha túl ellenségesek egymáshoz, nem képesek konstruktív párbeszédet folytatni: az olvasók ugyan boldogok lesznek, de az újságírók már nem figyelnek a véleményére. Az ombudsman előtt álló feladatok között a kritikus távolság fenntartása a legnehezebb.

„L’Hebdo du Médiateur”: egy példa az elektronikus média világából

Jean-Claude Allanic (2000 és 2005 között a *France 2* ombudsmanja)

A „L’Hebdo du Médiateur” (A mediátor hete) című műsort először 1998-ban sugározta a *France 2* francia televíziócsatorna, azután, hogy kinevezték első hírombudsmanját. A szombat délután 1 órai hírek után vetített, 20 perces műsorban újságírók válaszolnak a nézők kritikáira, észrevételeire és kérdéseire.

Az ombudsman által vezetett és az előző hetekben beérkezett leveleken alapuló műsor áttekinti, hogyan kezelték a híreket a különböző hír- és magazinműsorok. Információkat nyújt, szükség esetén helyesbítéseket közöl, elmagyarázza a riportok készítésének körülményeit, tisztázza a félreértett híreket és a félreértelmezett hírmagyarázatokat, elismeri a hibákat, és megköveti az érintetteket – nincs könnyű faladata!

Rendszerint két-három néző mondja el az észrevételeit – személyesen a stúdióban, illetve telefonon keresztül vagy az otthonából közvetített élő adásban. A műsorban levelekből és e-mailekből is olvasnak fel részleteket. A kérdésekre az újságírók válaszolnak, megvitatják őket a vendégekkel, a viták pedig néha meglehetősen hevesek. Meghívhatnak szakértőket is, akik szakmai alapon mondanak véleményt az éppen megvitatott (például gazdasági, tudományos vagy vallási) kérdésekről.

Az ombudsmannak – amennyire ez lehetséges – semlegesnek kell maradnia. A műsor végén azonban általános összegzést nyújthat, hivatkozhat az újságírás alapszabályaira, véleményt mondhat, vagy a szakmai kódex és a *France 2* anyavállalata, a közszolgálati Francia Televízió műsorszolgáltatási szabályzata alapján javaslatokat fogalmazhat meg a jövőre nézve.

A műsorban megvitatott kérdések némelyike visszatérő jellegű: ilyen a televíziós erőszak, a tények bemutatásának pontossága (vagy pontatlansága), az újságírói adatbecslések kérdése, a hírsorrend, a magánszféra védelme, a személyiségi jogok tiszteletben tartása, a sokszínűség és a politikai semlegesség figyelmen kívül hagyása. Más témák az aktuális hírek kapcsán fogalmazódnak meg: háború a Közel-Keleten, választások, fontosabb gazdasági ügyek, társadalmi problémák, katasztrófák, tudományos viták, sport- és kulturális események. Más szavakkal: a műsor a nap legfontosabb eseményeivel foglalkozik, de új és különleges nézőpontból: a közönség újságírókkal szemben kritikus attitűdje felől közelítve vizsgálja azokat.

„A mediátor hete” sikere és a nézők műsor iránti bizalma mindenképp az ombudsman különleges státusából – a vezetéstől, a szerkesztőségi irányvonalától és a belső hierarchiától való teljes függetlenségéből – fakad. Egyedül az ombudsman dönt arról, kit hívnak meg résztvevőként a műsorba. Ez a csatorna egyetlen olyan műsora, amelyet sugárzás előtt senki nem ellenőriz. Az ombudsmani mechanizmus működési elve és az ombudsman kinevezésének időtartama bármilyen nyomásgyakorlásnak vagy beavatkozásnak elejét veszi.

Cserében elvárják az ombudsmantól, hogy gondoskodjon az őszinte és kiegyensúlyozott párbeszéd kialakulásáról, amely mind a nézőknek, mind az újságíróknak lehetővé teszi, hogy méltányos és konstruktív módon fejtsek ki véleményüket. Az ombudsmannak két csapdát kell elkerülnie. A műsor egyrészt nem lehet az újságírók tisztára „mosásának” eszköze, és nem szolgálhat arra, hogy hétről hétre felmentést nyújtson nekik a szabályok megsértése és az elkövetett hibák alól. Másrészt nem lehet olyan szigorú sem, hogy az újságírók a tévénézők támadását vagy munkájuk minőségének megbélyegzését lássák benne. Az ombudsmannak mindkét nehézséget le kell győznie, és meg kell őriznie úgy a közönség, mint a kollégái bizalmát.

Függelék

Példák önszabályozó testületek által kezelt panaszokra

A panaszok kezelése a legfontosabb feladata minden olyan önszabályozó testületnek, amely etikai kódexének tiszteletben tartását igyekszik biztosítani. Segít megelőzni a hosszú és költséges bírósági eljárásokat, és – bár a testület csak erkölcsi szankciókat alkalmaz – rendszerint már a válaszjog biztosításával vagy a helyesbítéssel megbékíti a panaszosokat. A legtöbb önszabályozó testület – még mielőtt állást foglalna – igyekszik elérni, hogy a két fél egyezsége jusson.

A függelékben panaszokra és önszabályozó testületek állásfoglalásaira találhatunk példákat. Minden esetben az adott ország etikai kódexe alapján hoztak döntést, az eredmények tehát máshol másfélék lehettek volna. E példák mégis érzékelhetik, milyen hatékonyan helyettesíthetik a sajtótanácsok a bíróságokat, és hogyan találhatnak megoldásokat a jog bevonása nélkül is.

A sajtótanácsok által tárgyalt panaszok zöme a magánszféra megsértését vagy a pontatlan tudósítást kifogásolja.

Első eset: A magánszféra megsértése

Az apa, akinek lánya az ázsiai cunamiban túnt el, panasszal fordult a Német *Presserat*hoz (a német sajtótanácsához), kifogásolva, hogy egy bulvárlap közölte a lánya nevét és fényképét. A fotó több más áldozat képe között szerepelt, és az újság egy olyan honlapról vette át, amelyet az eltűntek keresésének segítésére hoztak létre. Az apa panasza szerint az újság megsértette a család magánszférához fűződő jogát.

Eredmény:

A panaszt jogosnak ítélték. A *Presserat* panaszbizottsága kimondta, hogy ilyen körülmények között a fényképek bemutatásához fűződő közérdek nem írhatja fölül az érintett személyek jogait. A cunami és a hasonló katasztrófák áldozatai nem válnak automatikusan közszereplővé.

Az, hogy az információt már közzétették az eltűntek felkutatására szakosodott honlapokon, nem indokolja, hogy az újság a család hozzájárulása nélkül közölje a fényképet.

Második eset: A magánszféra megsértése

Bosznia-Hercegovina sajtótanácsa egy olyan újságcikket tárgyalt, amely a *Dnevni Avaz* című napilapban jelent meg egy közlekedési balesetről. A panaszos nem magát a cikket kifogásolta, hanem azt mondta: nem lett volna szabad közzélni az áldozatok fényképét, mert ezzel a lap megsértette magánszférájukat.

Eredmény:

A panaszt jogosnak ítélték. A sajtótanács kimondta: már korábban is vizsgált hasonló eseteket, és több ízben is felhívta a szerkesztők figyelmét arra, hogy az olvasók rosszalhatják az ilyen fotók közzétételét. Ebben az esetben a *Dnevni Avaz* a Sajtókódex 9. paragrafusát sértette meg, amely kimondja: „A személyes tragédiákról szóló történeteket a megfelelő érzékenységgel kell kezelni, az érintett személyekhez együttérző és tapintatos módon kell közeledni.”

A sajtótanács megismételte azt az álláspontját, hogy a balesetek helyszínén készült felvételeket, az erőszak kiskorú áldozatainak vagy a szexuális zaklatás áldozatainak nevét közzé tevő lapok megsértik a professzionális újságírás elvét.

Harmadik eset: Pontatlanság

Egy iszlám könyvesbolt ügyvezető igazgatója panaszt nyújtott be az Egyesült Királyság Sajtó-panaszbizottságának (*Press Complaints Commission, PCC*), kifogásolva, hogy a *London Evening Standard* egyik cikke, amely a „Terror és gyűlölködés eladó a Baker Streettől alig néhány méterre” szalagcím alatt jelent meg, félrevezető volt, és megsértette a bizottság szakmai kódexének a pontosság követelményéről szóló cikkelyét.

A londoni bombarobbantások után megjelent cikk azt állította, hogy az iszlám könyvesboltok szélsőséges irodalmat árusítanak. A panaszos boltja kiemelt helyen szerepelt a lapban közölt fényképen, három olyan könyv és DVD képe mellett, amely az újság szerint a terrorizmust támogatja, és amelyet olyan boltokban kínálnak, „mint a Dar Al-Taqwa”. A panaszos azt mondta, boltja soha nem árulta a képen szereplő könyveket és DVD-ket. A cikk félrevezető volt, és azt a benyomást keltette az emberekben, hogy a bolt támogatja és szítja a terrorizmust.

Az újság szelektív módon idézeteket közölt egy, a dzsihádról szóló pamfletből, amely a boltban is kapható volt. A panaszos szerint – a cikk állításával szemben – a pamflet nem szította sem a terrorizmust, sem a gyűlölködést. Megjelenése miatt a könyvesbolt munkatársait bántalmazták és erőszakkal fenyegették, ezért a rendőrség védelmét kellett kérniük.

Eredmény:

A panaszt jogosnak ítélték. A PCC kimondta: szakmai kódexének első cikkelye szerint a „sajtónak gondot kell fordítania arra, hogy ne közöljön pontatlan, félrevezető vagy torz információkat”. Ebben az esetben – tekintettel arra, hogy a lap súlyos állításokat fogalmazott meg, és hogy ezt érzékeny időszakban: röviddel a terrortámadások után tette –

különösen fontos lett volna, hogy pontosan számoljon be információiról. Bár azt senki nem vitatta, hogy a könyvesbolt árusította az idézett pamfletet, annak tartalma nem támasztotta alá a szalagcímben megfogalmazott rendkívül súlyos vádakat. A lap tehát nem fordított kellő gondot arra, hogy pontosan számoljon be a történetről.

A PCC azt is kimondta, hogy a támadások utáni nyugtalan légkörben a félrevezető állítások rendkívül súlyos következményekkel járhattak volna a panaszosra nézve, különös tekintettel arra, hogy – kiemelt helyen való megjelenése miatt – a bolt hollétét az olvasók könnyen beazonosíthatták.

Negyedik eset: Honlap pontatlansága

A Flandriai/Belgiumi Újságírási Tanácshoz az egyik újság honlapjának archívumában olvasható cikk miatt fordultak panasszal.

A lap 2005-ben közölt egy írást, amelyben az állt, hogy a panaszost szexuális zaklatással vádolják. Ez téves információ volt, és következő számában az újság helyesbítést közölt. Az újság honlapján – ahol valamennyi korábbi lapszám megtalálható – azonban még 2007-ben is elérhető volt az eredeti cikk, és egy olyan keresőprogrammal, mint a Google, könnyen rá lehetett akadni. A panaszos azt is elmondta, hogy emiatt nem kapott meg egy állást.

Eredmény:

A Tanács ombudsmanja csak akkor visz a Tanács elé egy ügyet, ha azt baráti módon nem sikerül rendezni. Ebben az esetben azonban a panaszos és a lap meg tudott egyezni egymással.

Az újság elismerte a cikkben szereplő hibát, de az eredeti szöveget nem tudta megváltoztatni, hiszen ez bizonyos értelemben a történelmi tények megváltoztatását jelentette volna. A lap azonban annak is tudatában volt, hogy a cikk kárt okozhat a panaszosnak, és hajlandó volt megoldást keresni. A panaszos megértette, hogy az eredeti cikket nem lehet megváltoztatni, de azt akarta, hogy tegyék azonnal nyilvánvalóvá: a cikkben súlyos tévedés van. Végül abban állapodtak meg: a honlapon egyértelmű link vezessen a cikktől a helyesbítésig, hogy az eredeti írás olvasói azonnal lássák, a cikkben szereplő állítást már korrigálták. A panaszos elégedett volt ezzel a megoldással, és visszavonta panaszát.

Ötödik eset: Kiszolgáltatott személyek sérelme

Bosznia-Hercegovina Sajtótanácsa panaszt kapott, amely a *Dnevni List* című napilap egyik írását kifogásolta. A „Gimnazista a prostitúció poklában” szalagcím alatt megjelent cikk néven nevezett egy eltűnt, fiatalkorú lányt, aki az írás szerint prostituálódott.

Eredmény:

A panaszt jogosnak ítélték. A Sajtótanács határozata szerint az újság megsértette a Sajtókódex gyermekek és kiskorúak védelméről szóló 11. bekezdését. Bár az édesanya valóban információkat adott a médiának eltűnt lányáról, az újságnak nem lett volna szabad felfednie annak kilétét. Ez különösen azért lett volna fontos, mert a beszámolót az anya gyanújára alapozták, de azt sem a rendőrség, sem az ügyészség, sem a bíróság nem erősítette meg.

A Sajtótanács azt javasolta, hogy állásfoglalását a lap rendes kiadásában tegye közzé.

Hatodik eset: Kiszolgáltatott személyek sérelme

A Thames Valley Rendőrség egy szexuálisan bántalmazott, meg nem nevezett áldozat nevében nyújtott be panaszt az Egyesült Királyság Sajtó-panaszbizottságának, kifogásolva a *London Metro* című lapban az „Erőszaktevő vágta le a rákos nő haját” szalagcím alatt közölt írást. A cikk arról számolt be, hogy megerőszakoltak egy fiatal nőt; megnevezte a várost, ahol a támadás történt, és részleteket közölt a bántalmazásról. Információkat közölt az áldozatról is: megírta életkorát, a közelmúltban jelentkezett egészségügyi problémáit, valamint részleteket árult el arról a „családi otthonról”, amelyben a támadás történt.

A rendőrség szerint az írás az indokoltnál több olyan részletet közölt, amely lehetővé teszi vagy legalábbis megkönnyíti a nő személyének beazonosítását, megsértve ezzel a szakmai kódexnek a szexuális bántalmazás áldozatairól szóló 12. cikkelyét.

Az újság arra hivatkozott, hogy közelebbről nem nevezte meg azt a lakóövezetet, ahol a támadás történt, és hogy a tudósításból nem derült ki egyértelműen, az áldozat azon a környéken – vagy egyáltalán ugyanabban a városban – élt-e.

Eredmény:

A panaszt jogosnak ítélték. A PCC kimondta, hogy – különböző okokból, nem utolsósorban az ilyen sokkoló bűncselekmények áldozatainak különös sebezhetősége miatt – a szakmai kódex nagyon komoly elvárásokat támaszt a szerkesztőkkel szemben. A kódex nemcsak az áldozatok beazonosítását tiltja, de azoknak az információknak a közlését is, amelyek elősegíthetik a beazonosításukat. A kódex e részére nem vonatkozott a közérdek védelme sem, ezért különösen fontos, hogy a szerkesztők betű szerint kövessék annak szigorú előírásait.

Ebben az esetben a cikk sem neve, sem lakhelye szerint nem azonosította be az áldozatot, de elég információt közölt ahhoz, hogy megkönnyítse annak esetleges beazonosítását, ezzel pedig megsértette a kódexet.

A bizottság kimondta: különösen fontos, hogy a szexuális bűncselekményekről szóló tudósításokat rendkívüli gondossággal írják meg. A legfontosabb információkon túl bármilyen részlet – akár a legkisebb is – alkalmas lehet arra, hogy olyasvalaki is beazonosítsa az áldozatot, aki nem tudott a bűncselekményről. A kódex célja, hogy ezt megelőzze, és hogy az áldozatok megőrizték azt az anonimitást, amelyet megérdemelnek. A bizottság azt is hozzátette, hogy a szóban forgó cikkelyt – a tudósítások általában magas színvonalának köszönhetően – nagyon ritkán sértik meg.

Hetedik eset: Diszkrimináció

A svájci Sajtótanácsához panasz érkezett, amely Chapatte *Le Temps* című napilapban közölt karikatúráját kifogásolta. A rajz a néhai II. János Pált egy feszület alatt ábrázolta, körülötte meditáló hívekkel, némelyek kezében fényképezőgép. A keresztre feszített Jézus azt kérdezi tőlük: „Az bánt titeket, hogy létezem?”

A panaszos szerint a rajz sértette a keresztényeket és a kulturált embereket, közlése pedig ellentmondott az Újságíró-kódex diszkriminációellenes cikkelyének. Ha zsidókat vagy muzulmánokat támadtak volna hasonlóképpen, rasszizmus vádjával bírósághoz fordultak volna.

Eredmény:

A panaszt alaptalannak ítélték. A svájci Sajtótanács kimondta, hogy általában elfogadhatóak a vallási témájú satirikus írások és karikatúrák. Ezek szabadságát az sem korlátozza, hogy egyes vallások tiltják bizonyos tárgyak és személyek ábrázolását; egyes ortodox körök különös érzékenységét pedig nem kell figyelembe venni. E szabadságjogot kellő arányérzékkel, demokratikus szellemben kell gyakorolni.

Ebben az esetben a lap nem lépte túl a véleménynyilvánítás szabadságát, tekintettel a pápa halálának nagy nyilvánosságára és az azt övező médiafigyelemre. A karikatúra háttérében álló értékítélet és annak tényleg a közönség számára is felismerhető volt.

Életrajzok

A szerzők

Baydar, Yavuz

Yavuz Baydar ismertette meg az ombudsmani mechanizmust a török sajtóval és közönségével. Immár hetedik éve dolgozik ombudsmanként a *Sabah* című napilapnál, amelyben hétfőnként jelenik meg rovata. Először 1999-ben nevezték ki a *Milliyet* ombudsmanjává. Aktív szerepet játszik a Hírombudsmanok Szervezetében (*Organisation of News Ombudsmen*, ONO), amelyben tisztviselőként, elnökhelyettesként, 2003–2004-ben pedig a szervezet első nem észak-amerikai elnökeként dolgozott. Ombudsmani munkája előtt különböző médiumokban dolgozott riporterként, külföldi tudósítóként és szerkesztőként.

Gore, William

William Gore újkori történelmet tanult az Oxfordi Tudományegyetem, majd 2000-ben csatlakozott a Sajtó-panaszbizottsághoz (*Press Complaints Commission*, PCC). Egy éven át a panaszok kezelése volt a feladata, majd átvette a bizottság nemzetközi munkájának irányítását, tanácsadóként segítve egyebek mellett a bosznia-hercegovinai sajtótanács létrehozását. 2004 márciusában a PCC igazgatóhelyettesévé nevezték ki. Továbbra is fontos a szerepet játszik a nemzetközi ügyek intézésében és a panaszok napi kezelésében, de a PCC munkájában ennél szélesebb körű irányítási feladatokat is ellát.

Haraszi Miklós

Magyar író, újságíró, emberi jogi aktivista, egyetemi tanár. 2004. március 10. óta tölti be az EBESZ sajtószabadság-biztosági tisztviselői tisztségét. Filozófiát és irodalmat tanult az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 1976-ban társaival létrehozta a magyar demokratikus ellenzékét, 1980-ban a *Beszélő* című szemelgyűjtemény folyóirat egyik szerkesztője lett.

1989-ben részt vett a szabad választásokhoz vezető Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon. 1990 és 1994 között a magyar országgyűlés tagjaként dolgozott, majd különböző egyetemeken tartott előadásokat a demokratikus átmenet és a médiapolitika kérdéseiről. Könyveit – egyebek között a *Darabbért* és *A cenzúra esztétikáját* – számos nyelvre fordították le.

Maurus, Véronique

Véronique Maurus 2006 óta a francia napilap, a *Le Monde* ombudsmanja. Angol nyelvet és közgazdaságtant tanult. Huszonkét éves korában csatlakozott a *Le Monde* szerkesztőségéhez, itt alapozta meg pályáját. Kezdetben a lap gazdasági rovatában dolgozott, 1995-ben vezető munkatársi státust kapott, majd a riportrovat helyettes vezetője lett. Könyvei *Voyage au pays des mythes* (Utazás a mítoszok országába) és *La vie secrète du Louvre* (A Louvre titkos élete) címmel jelentek meg.

Zlatev, Ognian

Ognian Zlatev a bolgár Médiafejlesztési Központ (*Media Development Centre*) ügyvezető igazgatója. A szervezetet 1998-ban hozták létre azzal a céllal, hogy támogassa a bulgáriai független média fejlődését, bővítse a média tudásbázisát, és segítse elő a délkelet-európai határokon átnyúló együttműködést. A Bolgár Újságírói Etika Országos Tanácsa kuratóriumának tagja, a Délkelet-európai Médiaközpontok Hálózata (*South East European Network for the Professionalization of the Media*, SEENPM) nevű szervezet alapító tagja és kurátora, a bécsi székhelyű Nemzetközi Sajtóintézet (*International Press Institute*) társszervezete, a Délkelet-európai Médiaszervezet (*South East European Media Organization*, SEEMO) kurátora.

A szerkesztők

Hulin, Adeline

Adeline Hulin 2006 óta helyettes projektvezető az EBESZ sajtószabadság-biztosának hivatalában. Korábban a francia Médiainformációs és Oktatási Központ (*Centre de Liaison de l'Enseignement et des Médias d'Information*, CLEMI) és az UNESCO médiaoktatási programokkal foglalkozó konzultánsaként dolgozott. A Paris Dauphine Tudományegyetemen újságírásból MA-, a Bordeaux-i Politikai Tanulmányok Intézetében politikatudományból BA-fokozatot szerzett.

Smith, Jon

Jon Smith számos brit lapnál – köztük a *Times*-nál – dolgozott újságíróként, majd az angliai Darlington College-ban egyetemi tanárként médiajogot és -etikát tanított. Az Országos Újságíróképzési Tanács (*National Council for the Training of Journalists*) vizsgabiztosa, az intézményben ajánlott tankönyv, az *Essential Reporting* (A riporter munka alapjai) szerzője.

www.osce.org/fom

EBESZ – Európai Biztonsági
és Együttműködési Szervezet

ISBN 978-963-06-5812-6